

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΜΕΑ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2016 - 2017

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της Μαρίας Γ. Χατζηγιάνη
Α.Μ.: 875

**Αυτοπροσβολές στο Ποινικό Δίκαιο:
Η χρήση ναρκωτικών ουσιών**

Επιβλέπων:

Δημήτριος Κιούπης

Αθήνα, Νοέμβριος 2017

Copyright © [Μαρία Χατζηγιάννη, 2017]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

*“The only purpose for which
power can be rightfully exercised over
any member of a civilized community against his will
is to prevent harm to others.”*

John Stuart Mill, *On Liberty*, 1859

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	8
--------------------	---

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ – ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ ΑΥΤΟΠΡΟΣΒΟΛΕΣ ΣΤΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

1. Εννοιολογική προσέγγιση	10
1.1. Η έννοια της αυτοπροσβολής	10
1.2. Οριοθέτηση μεταξύ αυτοπροσβολής και ετεροπροσβολής	11
2. Εξουσία διάθεσης του εννόμου αγαθού από το φορέα του	14
2.1. Ενιαία αντιμετώπιση της εξουσίας διάθεσης του εννόμου αγαθού	15
2.2. Διάκριση των ορίων εξουσίας διάθεσης του εννόμου αγαθού μεταξύ αυτοπροσβολής και συναίνεσης σε ετεροπροσβολή	17
3. Αυτοπροσβολή: Πράξη κατά ΠΚ 14 και Σ 7§1;	20
4. Νομικός Πατερναλισμός	24
4.1. Η Αρχή της Βλάβης	24
4.2. Διακρίσεις του νομικού πατερναλισμού.	26
4.2.1. Άμεσος και έμμεσος πατερναλισμός	26
4.2.2. Σκληρός και ήπιος πατερναλισμός	26
4.3. Ο πατερναλισμός ως νομιμοποιητική βάση του ποινικού δικαίου	28

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ- ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ Η ΧΡΗΣΗ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ ΟΥΣΙΩΝ

1. Η τιμώρηση των ναρκωτικών στην Ελλάδα – Ιστορική αναδρομή	31
2. Το προστατευόμενο έννομο αγαθό	35
3. Η χρήση ναρκωτικών ως αυτοπροσβολή	36
3.1. Χρήση ναρκωτικών και εξουσία διάθεσης του προστατευόμενου εννόμου αγαθού από τον χρήστη	36
3.2. Χρήση ναρκωτικών και νομικός πατερναλισμός	37
4. Χρήση ναρκωτικών ως ετεροπροσβολή;	39

4.1. Παρέκβαση: Τα εγκλήματα διακινδύνευσης	39
4.2. Βλάβη ή διακινδύνευση εννόμων αγαθών τρίτων από τη χρήση ναρκωτικών ουσιών	41
5. Τιμώρηση πράξεων διακίνησης ναρκωτικών	43
6. Αλλοδαπές Νομοθεσίες	45
6.1. Ολλανδία	45
6.2. Πορτογαλία	45
Καταληκτικές Παρατηρήσεις – Συμπέρασμα	47
Βιβλιογραφία	49

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑιτΕκθ	Αιτιολογική Έκθεση
α.ν.	αναγκαστικός νόμος
άρ.	άρθρο
Αρμ	Αρμενόπουλος
βλ.	βλέπετε
ΓενΜ	Γενικό Μέρος
δηλ.	δηλαδή
ΕιδΜ	Ειδικό Μέρος
εκδ.	εκδόσεις
επιμ.	επιμέλεια
κ.ά.	και άλλα
κλπ.	και λοιπά
κεφ.	κεφάλαιο
ν.	νόμος
ν.δ.	νομοθετικό διάταγμα
ό.α.π.	όπως ακριβώς παραπάνω
ό.π.	όπως παραπάνω
παρ.	παράγραφος
περ.	περίπτωση
ΠοινΔικ	Ποινική Δικαιοσύνη
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
ΠΧ	Ποινικά Χρονικά
Σ	Σύνταγμα

σελ.	σελίδα
σημ.	σημείωση
ΣυστΕρμΠΚ	Συστηματική Ερμηνεία Ποινικού Κώδικα
τ.	τεύχος
Τ.	τόμος
Υπερ	Υπεράσπιση

Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση της νομιμοποιητικής βάσης της κατ' εξαίρεση ποινικοποίησης ορισμένων πράξεων αυτοπροσβολής. Συγκεκριμένα, τίθεται το ερώτημα εάν το κράτος έχει το δικαίωμα να επεμβαίνει και μάλιστα μέσω του ποινικού δικαίου σε επιλογές του ατόμου, οι οποίες βλάπτουν αποκλειστικά το ίδιο. Το ερώτημα κρίνεται εύλογο εν όψει της αναγνώρισης ως σκοπού του ποινικού δικαίου την προστασία εννόμων αγαθών: είναι νοητή η ποινική προστασία ενός εννόμου αγαθού από βλάβη προερχόμενη από τον ίδιο το φορέα του;

Η ανάπτυξη της προβληματικής αυτής θα επιχειρηθεί αρχικά, στο πρώτο μέρος της εργασίας, ως προς τις αυτοπροσβολές γενικά: μετά τον εννοιολογικό προσδιορισμό της αυτοπροσβολής, θα ακολουθήσει μία εξέταση της νομιμοποιητικής βάσης της ποινικοποίησης πράξεων αυτοπροσβολής βάσει της αναγνωριζόμενης από το ποινικό δίκαιο εξουσίας διάθεσης του εννόμου αγαθού από το φορέα του, της υπαγωγής ή μη των συμπεριφορών αυτοπροσβολής στην έννοια της πράξης σύμφωνα με τα άρθρα 14 ΠΚ και 7 Σ και τέλος, βάσει του νομικού πατερναλισμού.

Τα συμπεράσματα στα οποία θα οδηγηθούμε από το πρώτο μέρος θα αξιοποιηθούν στο δεύτερο μέρος προκειμένου να ερευνηθεί, ειδικά πλέον, η νομιμοποιητική βάση της ποινικοποίησης της χρήσης ναρκωτικών ουσιών ως αυτοπροσβολής. Επιπλέον, θα εξετασθεί το ενδεχόμενο η χρήση ναρκωτικών να συνιστά εκτός από αυτοπροσβολή ταυτόχρονα και ετεροπροσβολή, δικαιολογώντας έτσι την ποινικοποίηση της συγκεκριμένης συμπεριφοράς. Τέλος, αφού αναφερθούμε στο ζήτημα της συμβατότητας μιας πρότασης για αποποινικοποίηση της χρήσης με την εξακολούθηση της ποινικοποίησης της διακίνησης ναρκωτικών, θα παρουσιαστούν σύντομα δύο ενδιαφέρουσες, λόγω της πρωτοτυπίας τους, νομοθεσίες ευρωπαϊκών χωρών σχετικά με τα ναρκωτικά.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΑΥΤΟΠΡΟΣΒΟΛΕΣ ΣΤΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

1. Εννοιολογική προσέγγιση

1.1. Η έννοια της αυτοπροσβολής

Ξεκινώντας, απαραίτητος κρίνεται ο εννοιολογικός προσδιορισμός της «αυτοπροσβολής». Αυθεντικός ορισμός της αυτοπροσβολής δεν περιλαμβάνεται σε καμία νομική ρύθμιση¹. Σύμφωνα με τον απλό και αρχετυπικό ορισμό του *Binding*, χαρακτηριστικό της αυτοπροσβολής είναι η ταυτότητα του υποκειμένου και του αντικειμένου της προσβολής, με την τελευταία να περιλαμβάνει τόσο την έννοια της βλάβης όσο και αυτή της διακινδύνευσης^{2 3}.

Για τον ορισμό της αυτοπροσβολής έχουν διατυπωθεί δύο απόψεις. Σύμφωνα με την πρώτη, η οποία είναι μάλλον κρατούσα και υιοθετείται και στην παρούσα εργασία, αυτοπροσβολή υπάρχει όταν ταυτίζεται το υποκείμενο του εγκλήματος με το φορέα του εννόμου αγαθού προς το συμφέρον του οποίου προστατεύεται. Η δεύτερη άποψη χαρακτηρίζει μια πράξη ως αυτοπροσβολή όταν το υποκείμενο του εγκλήματος ταυτίζεται όχι με το φορέα του εννόμου αγαθού που προσβάλλεται, αλλά με το υλικό αντικείμενο της πράξεως⁴. Η πρώτη άποψη προκρίνεται ως ορθότερη, λαμβανομένου υπόψη του ρόλου που διαδραματίζουν τα έννομα αγαθά στο ποινικό δίκαιο· σκοπός του ποινικού δικαίου είναι πρωτίστως η προστασία των

¹ Α. Μαργαρίτης, Οι σωματικές βλάβες, 1991, σελ. 90.

² Ν. Παρασκευόπουλος, Ποινική ευθύνη από αυτοκαταστροφικές πράξεις, ΕλλΕπιθεγκλ τ. 3-4, 1991, σελ. 61 και σε Η καταστολή της διάδοσης των ναρκωτικών στην Ελλάδα, σελ. 157 σημ. 10, Ν. Μπιτζιλέκης, Η συμμετοχική πράξη, 1990, σελ. 211 και σημ. 9, 213, , Κ. Χατζηκόστας, Μερικές σκέψεις για τον πατερναλισμό στο Ποινικό Δίκαιο με αφορμή τον αξιόποιο χαρακτήρα της χρήσης και της διακίνησης ναρκωτικών ουσιών, ΠοινΔικ 2005, σελ. 740.

³ Όσον αφορά στην έννοια της αυτοδιακινδύνευσης, η τελευταία συμπεριλαμβάνεται στο αντικείμενο της παρούσης υπό την περιγραφική της μόνο έννοια, νοούμενη δηλ. ως «ένα μονοπρόσωπο φαινόμενο, στο οποίο ο φορέας του εννόμου αγαθού βρίσκεται αντιμέτωπος με ορισμένο αποτέλεσμα», και όχι με την κανονιστική της έννοια, η οποία «προϋποθέτει την ύπαρξη δύο προσώπων, δηλ. του φορέα του εννόμου αγαθού και ενός τρίτου, του συμμετόχου στην αυτοδιακινδύνευση, ως προς τον οποίο διαπιστώνεται η έλλειψη ποινικής ευθύνης». Για τους ορισμούς της περιγραφικής και της κανονιστικής έννοιας της αυτοδιακινδύνευσης, βλ. Γ. Τριανταφύλλου, Η αυτοδιακινδύνευση του θύματος στα εγκλήματα της ανθρωποκτονίας και της σωματικής βλάβης από αμέλεια, σελ. 3.

⁴ Ν. Παρασκευόπουλος, Ποινική ευθύνη από αυτοκαταστροφικές πράξεις, σελ. 61: «ως αντικείμενο της προσβολής δε νοείται μια εξατομικευμένη όψη του προσβαλλόμενου αγαθού, αλλά ο συγκεκριμένος φορέας του». Ν. Μπιτζιλέκης, Η συμμετοχική πράξη, 1990, σελ. 211 και σημ. 9, Α. Μαργαρίτης, Οι σωματικές βλάβες, 1991, σελ. 89, Εντ. Φυτράκης, Αυτοπροστασία και καταστολή, Υπερ1994, σελ. 1009: «οι ιδιότητες του δρώντος υποκειμένου και του φορέα των εννόμων αγαθών συμπίπτουν στο ίδιο πρόσωπο».

εννόμων αγαθών⁵, η έννοια των οποίων συνιστά, κατά τη διατύπωση του Σταμάτη, «τον ακρογωνιαίο λίθο του νεώτερου ποινικού δικαίου»⁶. Η παρεχόμενη, επομένως, από το ποινικό δίκαιο προστασία από το έγκλημα – το οποίο πρωτίστως συνιστά προσβολή ενός εννόμως αναγνωριζόμενου αγαθού⁷ – εστιάζει στον φορέα του αγαθού αυτού, ο οποίος αποτελεί, όπως αναφέρει ο Κονταξής, το «παθητικόν υποκείμενον του εγκλήματος»⁸.

Αντίθετα, προσβολές που προέρχονται από τρίτο πρόσωπο με τη συναίνεση του παθόντος αποτελούν ετεροπροσβολές⁹.

1.2. Οριοθέτηση μεταξύ αυτοπροσβολής και ετεροπροσβολής

Η έννοια της αυτοπροσβολής είναι συνυφασμένη με τα ατομικά έννομα αγαθά, φορέας των οποίων αναγνωρίζεται ένα συγκεκριμένο πρόσωπο. Δε νοείται αυτοπροσβολή ως προς υπερατομικά έννομα αγαθά¹⁰. στα τελευταία, μια πράξη προσβολής στρέφεται πάντοτε κατά των λοιπών κοινωνιών, έστω και αν θίγει και τον ίδιο το δράστη ως μέλος του κοινωνικού συνόλου¹¹. Το γεγονός ότι σε κάθε ατομικό έννομο αγαθό αντιστοιχεί πάντοτε ένα δημόσιο συμφέρον προστασίας, δεν συνεπάγεται και ότι εξ αυτού του λόγου καθίσταται αυτομάτως μια αυτοκαταστροφική πράξη ετεροπροσβολή. Άλλωστε, αν έτσι είχαν τα πράγματα, η ύπαρξη των αυτοπροσβολών θα αποκλειόταν a priori, όπως επισημαίνεται¹².

⁵ Αθ. Κονταξής, Ποινικός Κώδικας, σελ. 330-331, 336· αντίθετος ο Γιαννίδης, ο οποίος αμφισβητεί τον χαρακτηρισμό του εννόμου αγαθού ως «κεντρικού άξονα» που θα προσδιορίζει το σκοπό του ποινικού δικαίου (ΣυστΕρμΠΚ, σελ. 137).

⁶ Αθ. Κονταξής, ό.π., σελ. 331, με τις εκεί παραπομπές σε Σταμάτη.

⁷ Αθ. Κονταξής, ό.π., σελ. 293.

⁸ Αθ. Κονταξής, ό.π., σελ. 329.

⁹ Ν. Παρασκευόπουλος, ό.π., σελ. 61.

¹⁰ Ατομικά χαρακτηρίζονται τα έννομα αγαθά που σχετίζονται άμεσα με την προσωπικότητα του ατόμου και ανήκουν σε αυτό (π.χ. τα αγαθά της ζωής, της σωματικής ακεραιότητας, της τιμής, κλπ.) ενώ υπερατομικά ή αλλιώς «αγαθά της κοινωνικής ολότητας» χαρακτηρίζονται τα αγαθά εκείνα, η διατήρηση των οποίων ενδιαφέρει το σύνολο των ατόμων που απαρτίζουν την κοινωνία (βλ. Αθ. Κονταξής, ό.π., σελ. 337, Χρ. Μυλωνόπουλος, ΓενΜ Ι, σελ. 126).

¹¹ Ν. Μπιτζιλέκης, ό.π., σελ. 211.

¹² Αθ. Κονταξής, ό.π., σελ. 330,337: «Κάθε ατομικό έννομο αγαθό ενσωματώνει και κάποιο κοινωνικό συμφέρον για την προστασία του, χωρίς όμως τούτο να αλλοιώνει τον χαρακτήρα του ως ατομικού εννόμου αγαθού», Ν. Παρασκευόπουλος, ό.π., σελ. 61-62 και σε Η καταστολή της διάδοσης των ναρκωτικών στην Ελλάδα, 2014, σελ. 80, Στ. Παύλου, Ναρκωτικά, 2008, σελ. 75.

Όσον αφορά στην ενδεχόμενη παράλληλα με το ατομικό αγαθό του δράστη προσβολή ενός δικαικά αδιάφορου ή ασήμαντου αγαθού τρίτου (π.χ. αισθήματα λύπης ή ψυχικού πόνου), αυτή δεν μπορεί να συνεπάγεται και τη λογική μετάβαση από την αυτοπροβολή στην ετεροπροβολή¹³. Κι αυτό, γιατί η αναγωγή ενός «αγαθού» σε «έννομο» (η «τυποποίηση» του εννόμου αγαθού), προϋποθέτει την προηγούμενη αξιολόγησή του από την κοινωνική βούληση που δημιουργεί το θετικό δίκαιο και την απόδοση σε αυτό ορισμένης αξίας, η οποία προκύπτει από τη σημασία του υλικού αντικειμένου ή μιας ιδιότητας αυτού και κατ' επέκταση του συμφέροντος στη διατήρησή του¹⁴. Επομένως, δεν απασχολεί το ποινικό δίκαιο η προσβολή (αποκλειστικά) τέτοιων αγαθών, ενώ πολύ περισσότερο δεν μπορεί το ποινικό δίκαιο να επιφορτίζεται με την εξασφάλιση θετικών συναισθημάτων, θυσιάζοντας μάλιστα το δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού του σώματος και της ζωής του ατόμου¹⁵.

Υπάρχουν, τέλος, και περιπτώσεις κατά τις οποίες από την ίδια πράξη προσβάλλεται έννομο αγαθό τόσο του ίδιου του δράστη, όσο και τρίτων ή – κατ' άλλη διατύπωση¹⁶ – η προσβολή εννόμου αγαθού του ίδιου του δράστη είναι μόνο φαινομενική, καθώς στην πραγματικότητα προσβάλλεται έννομο αγαθό τρίτου και όχι του δράστη¹⁷. Για παράδειγμα, στην παρ. 1 του άρθρου 203 ΠΚ ορίζεται ότι *«Όποιος με πρόθεση και για να αποφύγει την στράτευση καθιστά μόνος του ή με βοήθεια άλλου τον εαυτό του ανίκανο για την υπηρεσία στο στρατό με ακρωτηριασμό, ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο, ολικά ή μερικά, διαρκώς ή πρόσκαιρα, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο ετών. Το δικαστήριο μπορεί να επιβάλει και στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων.»*. Εν προκειμένω, προστατεύεται το έννομο αγαθό της στρατιωτικής υπηρεσίας¹⁸,

¹³ Ν. Παρασκευόπουλος, ό.π., σελ. 62, Κ. Χατζηκόστας, Μερικές σκέψεις για τον πατερναλισμό στο Ποινικό Δίκαιο με αφορμή τον αξιόποιο χαρακτήρα της χρήσης και της διακίνησης ναρκωτικών ουσιών, ΠοινΔικ 2005, σελ. 743.

¹⁴ Ι. Μανωλεδάκης, Η σχετικότητα της ποινικής προστασίας, σειρά Ποινικά (7), σελ. 11 επ.

¹⁵ Ν. Παρασκευόπουλος, ό.π., σελ. 62.

¹⁶ Είτε υιοθετηθεί η άποψη ότι στις περιπτώσεις αυτές συμπροσβάλλονται έννομα αγαθά τρίτων σε σχέση με τον δράστη, είτε υιοθετηθεί η άποψη ότι προσβάλλονται αποκλειστικά έννομα αγαθά τρίτων και η εξωτερική μορφή της πράξης ως αυτοπροσβολής είναι στην πραγματικότητα απατηλή, θεμελιώνεται επαρκώς το αξιόποιο. Βλ. Α. Μαργαρίτη, ό.π., σελ. 90, «η μεταξύ τους διαφορά δεν έχει τις διαστάσεις που η πρώτη θεώρησή τους δείχνει».

¹⁷ Α. Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 89, Ν. Παρασκευόπουλος, ό.π., σελ. 63, Ν. Μπιτζιλέκης, ό.π., σελ. 210, Κ. Χατζηκόστας, ΠοινΔικ. 2005, σελ. 740. Για την διάκριση των αυτοπροσβολών σε γνήσιες και μη γνήσιες, βλ. Εντ. Φυτράκη, ό.π., σελ. 1009, σημ. 28: Οι πράξεις «γνήσιας ή αποκλειστικής αυτοπροσβολής» προσβάλλουν αποκλειστικά και μόνο τα έννομα αγαθά του δράστη (όπως η χρήση ναρκωτικών ουσιών), ενώ οι πράξεις «μη γνήσιας ή εν μέρει αυτοπροσβολής» στρέφονται, δια της προσβολής εννόμων αγαθών του δράστη, κατά ξένων εννόμων αγαθών, τα οποία όμως εξατομικεύονται στο ίδιο πρόσωπο (π.χ. 203 ΠΚ).

¹⁸ Ν. Μπιτζιλέκης, ό.π., σελ. 210, Ε. Τρύφωνα, σε Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Τόμος Πρώτος, σελ. 1323, Κ. Χατζηκόστας, ΠοινΔικ 2005, σελ. 470. Σύμφωνα με άλλη διατύπωση, προστατευόμενο έννομο αγαθό

καθώς ο στρατιωτικός διαμέσου της σωματικής του αυτοπροσβολής και της συνεπεία αυτής ανικανότητάς του, παύει πλέον να διαδραματίζει το ρόλο του υπερασπιστή της πατρίδας. Επομένως, η (συμ)προσβολή του έτερου αυτού σε σχέση με τον δράστη εννόμου αγαθού, αποτελεί επαρκές έρεισμα για την ποινικοποίηση της συγκεκριμένης συμπεριφοράς. Αντίστοιχη περίπτωση αποτελεί η διάταξη της παραγράφου 2 του άρθρου 388 ΠΚ, σύμφωνα με την οποία «Στην ίδια ποινή υπόκειται όποιος για τον παραπάνω σκοπό προκαλεί στον εαυτό του σωματική βλάβη ή επιτείνει τις συνέπειες σωματικής βλάβης που επήλθε από ατύχημα»¹⁹. Ως προστατευόμενο έννομο αγαθό αναγνωρίζεται εδώ η περιουσία του ασφαλιστή/της συγκεκριμένης ασφαλιστικής εταιρείας, καθώς και ο θεσμός της ασφάλισης εν γένει και η ασφαλιστική πίστη²⁰.

Και στις δύο αυτές περιπτώσεις, υλικό αντικείμενο της προσβολής αποτελεί το σώμα του φυσικού προσώπου που προβαίνει στην αντίστοιχη συμπεριφορά, βλάπτονται όμως (παράλληλα ή αποκλειστικά) γενικά έννομα αγαθά ή έννομα αγαθά τρίτων. Προκειμένου μια αυτοπροσβολή να κριθεί παράλληλα και ως ετεροπροσβολή, θα πρέπει στο (αυτοπροσβαλλόμενο) σώμα ή ιδιόκτητο αντικείμενο του δράστη να ενσαρκώνεται και αγαθό (συμφέρον) αυτοτελώς προστατευόμενο ενός άλλου φορέα (π.χ. στρατιωτική υπηρεσία, περιουσία άλλου προσώπου) ή να προκαλείται από αυτήν αιτιακά, βλάβη ή κίνδυνος βλάβης σε άλλα αγαθά (ΠΚ 273)²¹. Στις εν λόγω διατάξεις, όπως άλλωστε προκύπτει και από τη συστηματική τους τοποθέτηση στα αντίστοιχα κεφάλαια – το άρ. 203 στο 8^ο κεφάλαιο του ΠΚ σχετικά με τα «εγκλήματα που ανάγονται στη στρατιωτική υπηρεσία και στην υποχρέωση για στράτευση» και το άρ. 388 στο 24^ο κεφάλαιο του ΠΚ για τα «εγκλήματα κατά των περιουσιακών δικαιωμάτων» – σαφώς προστατεύονται αυτοτελώς τα έτερα σε σχέση με τον δράστη έννομα αγαθά.

είναι «η επάρκεια προσωπικού για την άμυνα της χώρας» ή «η διατήρηση της στρατιωτικής δύναμης της χώρας και η απεριόριστη χρησιμοποίηση των στρατιωτικών υποχρεώσεων» (βλ. *Ε. Τρύφωνα*, ό.π., σελ. 1324).

¹⁹ Στην παρ. 1 του άρθρου 388 ΠΚ ορίζεται ότι «Όποιος με το σκοπό να εισπράξει ο ίδιος ή κάποιος άλλος το ποσό για το οποίο είχε ασφαλιστεί ένα αντικείμενο κινητό ή ακίνητο, επιφέρει την πραγμάτωση του κινδύνου για τον οποίο έχει γίνει η ασφάλιση τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον έξι μηνών».

²⁰ *Κ. Παπαθανασίου*, σε Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Τόμος Δεύτερος, σελ. 3245.

²¹ *Ι. Μανωλεδάκης*, Τα όρια της ποινικής καταστολής σε ένα φιλελεύθερο σύστημα ποινικού δικαίου, σε Διάλογος με τον (ποινικό) νομοθέτη, σειρά Ποινικά (47), σελ. 25 και σημ. 34.

2. Εξουσία διάθεσης του εννόμου αγαθού από το φορέα του

Σε ένα πρώτο επίπεδο, στο πλαίσιο αναζήτησης ύπαρξης ή μη δογματικού θεμελίου για την ποινικοποίηση πράξεων αυτοπροσβολής, θα ερευνηθεί η δυνατότητα του φορέα ενός εννόμου αγαθού να διαθέσει το τελευταίο, καθώς και τα όρια αυτής.

Η προβληματική σχετικά με την εξουσία διάθεσης ενός εννόμου αγαθού από τον φορέα του είναι γνωστή από τη διδασκαλία της συναίνεσης ως ειδικού λόγου άρσης του αδίκου. Σύμφωνα με το άρθρο 308§2 ΠΚ²², αίρεται ο άδικος χαρακτήρας της απλής σωματικής βλάβης, όταν η τελευταία επιχειρείται με τη συναίνεση του παθόντος. Η συναίνεση του παθόντος δεν αίρει, ωστόσο, τον άδικο χαρακτήρα πράξης βαρύτερης από την απλή σωματική βλάβη, όπως της βαρείας σωματικής βλάβης ή της ανθρωποκτονίας²³. Το τελειωτικά άδικο των πράξεων αυτών παρά τη συναίνεση του παθόντος στηρίζεται στην έλλειψη εξουσίας διάθεσής τους από το φορέα τους, καθώς πρόκειται για «περιπτώσεις βαρείας προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας», κατά τις οποίες «συμπροσβάλλεται στον πυρήνα της και η ανθρώπινη αξία, την οποία δε δικαιούται να διαθέσει ο επιμέρους φορέας της»²⁴ (Σ.2 παρ.1). Τίθεται λοιπόν ένα ανυπέρβλητο όριο στην ελευθερία του ατόμου να διαθέτει το σώμα του και τη ζωή του, λόγω της αυθύπαρκτης αξίας της σωματικής ακεραιότητας, της υγείας και ιδίως της ζωής ως εννόμων αγαθών, τα οποία προσβάλλονται ακόμη και σε περίπτωση που συναινεί ο φορέας τους στην προσβολή τους· η άρση του αδίκου αποκλείεται, γιατί η προσβολή των συγκεκριμένων αγαθών οδηγεί σε αυτοκαταστροφή και κατ' επέκταση σε άρση της ελευθερίας και της αυτονομίας του ατόμου, λόγω του ανεπανόρθωτου χαρακτήρα των συνεπειών της²⁵.

Τα ανωτέρω γίνονται δεκτά στις περιπτώσεις που ο φορέας του εννόμου αγαθού επιθυμεί να το διαθέσει με τη μορφή της συναίνεσης σε ετεροπροσβολή, καθώς η διατήρηση του αδίκου χαρακτήρα της πράξης δικαιολογείται ενόψει της ανάγκης αυξημένης προστασίας ιδίως του εννόμου αγαθού της ζωής από προσβολές τρίτων²⁶. Η αποδοχή όμως ενός ορίου μέχρι το οποίο η διάθεση του εννόμου αγαθού από το φορέα του είναι δυνατή και πέραν του οποίου αποκλείεται, δεν τυγχάνει απαραίτητως εφαρμογής και στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ο

²² «Η σωματική βλάβη της παρ. 1 δεν είναι άδικη, όταν επιχειρείται με τη συναίνεση του παθόντος και δεν προσκρούει στα χρηστά ήθη».

²³ Δ. Κιούπης, Το τέλος της ανθρώπινης ζωής ως πρόβλημα του ποινικού δικαίου, ΠΧ 2017, σελ.5.

²⁴ Μυλωνόπουλος Χρ., ΓενΜ Ι, σελ. 512, 518.

²⁵ Ανδρουλάκης Ν., Ποινικό Δίκαιο, ΓενΜ Ι, 2006, σελ. 359-360 και σημ. 20.

²⁶ Δ. Κιούπης, ΠΧ 2017, σελ. 11.

φορέας επιθυμεί να διαθέσει το αγαθό με τη μορφή αυτοπροσβολής. Όσον αφορά στο συγκεκριμένο ζήτημα, έχουν διατυπωθεί και οι δύο απόψεις: η μία τάσσεται υπέρ της ενιαίας αντιμετώπισης του ζητήματος της εξουσίας διάθεσης του αγαθού από το φορέα του²⁷ και η άλλη διακρίνει ανάλογα με το αν πρόκειται για αυτοπροσβολή ή για συναίνεση σε ετεροπροσβολή²⁸.

2.1 Ενιαία αντιμετώπιση της εξουσίας διάθεσης του εννόμου αγαθού

Ξεκινώντας από την ανάπτυξη της θέσης που υιοθετεί την ενιαία αντιμετώπιση της διάθεσης του εννόμου αγαθού, επισημαίνεται κατ' αρχήν μια ευρύτατη αναγνώριση της ελευθερίας διάθεσης του αγαθού από το φορέα του, η οποία θεωρείται μάλλον αυτονόητη σε έννομες τάξεις και ποινικά συστήματα με φιλελεύθερο προσανατολισμό. Η ελευθερία αυτή, υπογραμμίζεται, βρίσκεται όμως πάντα υπό την «επιφύλαξη της δημόσιας τάξης»²⁹. Πιο συγκεκριμένα, η θέση αυτή αναγνωρίζει στο φορέα την εξουσία διάθεσης του αγαθού σε κάποια «ατομική του στιγμή», όχι όμως και «στο σύνολο της μερικότητάς του», καθώς στην τελευταία περίπτωση η διάθεση θα συνεπαγόταν καθολική αναίρεση της λειτουργίας του³⁰.

Ειδικά ως προς το έννομο αγαθό της ζωής, υποστηρίζεται ότι η μη αναγνώριση στο άτομο ελευθερίας διάθεσής του προκύπτει από τη σχετικότητα³¹ ³² της προστασίας του (βλ. ανοχή

²⁷ *I. Μανωλεδάκης*, Το έννομο αγαθό, σελ. 142, 257, *Παпанεοφύτου Αγ.*, Συναίνεση και προσβολή του εννόμου αγαθού, ΠΧ 1984, σελ. 890, όπου χαρακτηρίζει μάλιστα τη διάκριση μεταξύ αυτοπροσβολής και συναίνεσης σε ετεροπροσβολή ως «υπέρμετρα απλουστευτική».

²⁸ *N. Μπιτζιλέκης*, Η συμμετοχική πράξη, σελ. 211 σημ. 10, *N. Παρασκευόπουλος*, Ελλ.Επιθ.Εγκλ., σελ. 61.

²⁹ *I. Μανωλεδάκης*, Η σχετικότητα της ποινικής προστασίας, 1980, σελ. 42.

³⁰ *I. Μανωλεδάκης*, Το έννομο αγαθό, 1998, σελ. 142.

³¹ Αντίθετος ο *Ανδρουλάκης* (ΕιδΜ 1974, σελ. 18), ο οποίος κάνει λόγο για «απόλυτο χαρακτήρα της προστασίας του εννόμου αγαθού της ζωής», που συνεπάγεται «την ποινική προστασία της ζωής άνευ όρων, υπό οποιαδήποτε μορφή και υπό οποιεσδήποτε συνθήκες». Βλ. κριτική Μανωλεδάκη (ό.π., σελ. 253 επ. και ιδίως 254-255). Ο Ανδρουλάκης ωστόσο αρνείται την εξουσία διάθεσης της ζωής με διαφορετική δικαιολογητική βάση, βλ. παρακάτω.

³² Για τη σχετικότητα της προστασίας του εννόμου αγαθού της ζωής χωρίς ωστόσο να οδηγεί αυτή και σε γενικό περιορισμό της εξουσίας διάθεσής της, βλ. επίσης *Δ. Κιούπη*, ΠΧ 1995, σελ. 552 και ΠΧ 2017, σελ. 3,11: «η προστασία αυτή δεν είναι απόλυτη και πάντως δεν μπορεί να προβάλλεται έναντι του ίδιου του φορέα της ζωής», με την επιπλέον αναφορά στο παράδειγμα της ατιμώρητης απόπειρας αυτοκτονίας. Το συγκεκριμένο παράδειγμα δεν αναφέρεται από την αναλυόμενη παραπάνω θέση ως ενδεικτικό της σχετικότητας της προστασίας της ζωής, αφού σύμφωνα με τη συγκεκριμένη άποψη η απόπειρα αυτοκτονίας αποτελεί άδικη αλλά μη αξιόποινη πράξη (βλ. και παρακάτω).

ανθρωποκτονιών σε περιπτώσεις άμυνας, εχθρού σε καιρό πολέμου, παλαιότερα και θανατικής ποινής), καθώς η έλλειψη απόλυτης προστασίας δεν μπορεί να συνεπάγεται απόλυτα δικαιώματα σχετικά με την ύπαρξη ή τη διάθεση του αγαθού³³.

Αμφισβητείται όμως ακόμη, και η προστασία του φορέα του εννόμου αγαθού ως αποκλειστικού λόγου για την τυποποίηση των σχετικών διατάξεων: ο άνθρωπος δε νοείται ως μοναχικό άτομο, αλλά ως συν-άνθρωπος που μαζί με άλλους συγκροτούν την οργανωμένη κοινωνία, η οποία ως έννομη τάξη αναγνωρίζει και παρέχει στο άτομο το δικαίωμα στη ζωή. Από αυτήν την ιδιότητα της κοινωνίας ως παρόχου του δικαιώματος στη ζωή, προκύπτει η δυνατότητα περιορισμού της εξουσίας του ατόμου αντίθετα προς τη βούλησή του, αν η ίδια έχει συμφέρον στη διατήρηση του αγαθού³⁴. Στο ίδιο σκεπτικό στηρίζεται και η άποψη του *Ανδρουλάκη* για νομική υποχρέωση του ατόμου (απέναντι στην κοινωνία) να ζει³⁵.

Ως επιπλέον επιχείρημα για τον περιορισμό στην εξουσία διάθεσης της ζωής αναφέρεται ότι το δικαίωμα του ατόμου για ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του (Σ. 5§1) δεν μπορεί λογικά να περιλαμβάνει και την αυτοκαταστροφή, αφού η ανάπτυξη και η καταστροφή αποτελούν έννοιες ασύμβατες μεταξύ τους, ενώ η συμμετοχή στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας προϋποθέτει ζωντανό άνθρωπο³⁶. Εκλαμβάνεται, τέλος, ως δεδομένο το ανελεύθερο της επιλογής του ατόμου που αποφασίζει να διαθέσει τη ζωή του με οποιοδήποτε τρόπο (αυτοπροσβολή ή συναίνεση σε ετεροπροσβολή) με την επίκληση του έμφυτου στον άνθρωπο ενστίκτου αυτοσυντήρησης και το χαρακτηρισμό της επιλογής για αυτοαχρήστευση ως μιας έντονης υπαρξιακής συγκρουσιακής κατάστασης³⁷. Μάλιστα, σύμφωνα με τη μόλις αναπτυχθείσα άποψη, η απόπειρα αυτοκτονίας συνιστά πράξη άδικη, αλλά όχι αξιόποινη· η

³³ *I. Μανωλεδάκης*, Το έννομο αγαθό, 1998, σελ. 256. Την έλλειψη εξουσίας διάθεσης του εννόμου αγαθού της ζωής υποστηρίζει και ο *Κωστάρας* (ό.π., σελ. 76), καθώς θεωρεί ότι η αντίθετη άποψη υιοθετεί μια «ιδιοκτησιακή αντίληψη» της ζωής και δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

³⁴ *I. Μανωλεδάκης*, Υπάρχει δικαίωμα στο θάνατο;, *Υπερ* 1994, σελ.525-526 και ΠΧ 2004, σελ. 581.

³⁵ *N. Ανδρουλάκης*, Ποινικό Δίκαιο, ΕιδΜ 1974, σελ. 28 και ΓενΜ Ι,2006, σελ. 361 σημ. 22·αντιθ. *Ελ. Συμεωνίδου-Καστανίδου*, Η αυτοδιάθεση της ζωής, σελ.3-4.

³⁶ *I. Μανωλεδάκης*, Υπάρχει δικαίωμα στο θάνατο;, *Υπερ* 1994, σελ.531 και ΠΧ 2004, σελ. 583. Έτσι και *N. Κουράκης*, Αποποινικοποίηση της χρήσης ουσιών: υπέρ ή κατά;, σελ. 6 και *K. Χρυσόγονος*, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, σελ. 188.

³⁷ *I. Μανωλεδάκης*, Το έννομο αγαθό, 1998, σελ. 256.

απουσία τυποποίησής της σε ποινική διάταξη υποστηρίζεται ότι οφείλεται στο γεγονός ότι η επιβολή ποινής στο συγκεκριμένο δράστη παρουσιάζεται άσκοπη και άρα αδικαιολόγητη³⁸.

Για τους παραπάνω λόγους, λοιπόν, δεν αναγνωρίζεται σύμφωνα με την πρώτη αυτή άποψη, εξουσία διάθεσης του εννόμου αγαθού της ζωής από το φορέα του, ακόμη και στην περίπτωση της αυτοπροσβολής.

2.2 Διάκριση των ορίων εξουσίας διάθεσης του εννόμου αγαθού μεταξύ αυτοπροσβολής και συναίνεσης σε ετεροπροσβολή

Υποστηρίζεται βέβαια και η αντίθετη άποψη, η οποία στηριζόμενη στην εμπειρικά αντιληπτή διαφορά που υπάρχει μεταξύ της αυτοπροσβολής και της συναίνεσης σε ετεροπροσβολή – το πρόσωπο του δράστη δηλαδή – προχωρά και σε διάκριση της αντιμετώπισης του ζητήματος³⁹.

Έτσι, υιοθετείται μια διαφορετική από την ανωτέρω εκτεθείσα ερμηνεία του δικαιώματος της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (Σ. 5§1), σύμφωνα με την οποία αυτή καλύπτει το δικαίωμα αυτοδιάθεσης και άρα αυτοπροσδιορισμού του σώματος και της ζωής του ατόμου, δικαιώματα η προστασία των οποίων θα αναιρείτο σε περίπτωση ενός βίαιου κρατικού περιορισμού τους⁴⁰. Επισημαίνονται στο πλαίσιο αυτό και οι συνταγματικά προβλεπόμενοι περιορισμοί του παραπάνω δικαιώματος: τα δικαιώματα άλλων, το Σύνταγμα και τα ήθη, η έκταση των οποίων εξαρτάται από την εκάστοτε υιοθετούμενη φιλοσοφία για τα ατομικά δικαιώματα (λειτουργική σύλληψη με έμφαση στο κοινωνικό κράτος ή φιλελεύθερη σύλληψη με έμφαση στο άτομο)⁴¹. Στη βάση της παρεχόμενης από το άρθρο 5 παρ. 1 Σ. προστασίας του δικαιώματος στον αυτοπροσδιορισμό, υπογραμμίζεται ακόμη ότι λογικά και φυσικά η σχέση του ανθρώπου με τον εαυτό του δεν μπορεί να ρυθμίζεται από το δίκαιο: αποτελεί μια σχέση

³⁸ *N. Ανδρουλάκης*, ΕιδΜ 1974, σελ. 28, *I. Μανωλεδάκης*, ΠΧ 2004, σελ. 582 σημ. 48. Βλ. ωστόσο τη ρητή δήλωση του νομοθέτη στο άρθρο 279 ΣχΠΚ σχετικά με τη μη συμπερίληψη της αυτοκτονίας στις τιμωρητέες πράξεις του σχεδίου του ποινικού κώδικα, για την οποία θα γίνει λόγος και παρακάτω.

³⁹ Υπενθυμίζεται στο σημείο αυτό, ότι ενώ η συναίνεση του παθόντος σε βαρεία σωματική βλάβη δεν αίρει τον άδικο χαρακτήρα της συμπεριφοράς του (τρίτου) δράστη, ο αυτοτραυματισμός αντίστοιχης βαρύτητας (π.χ. ακρωτηριασμός) δεν τιμωρείται.

⁴⁰ *N. Παρασκευόπουλος*, Ποινική ευθύνη, σελ. 66, Παύλου, 2008, σελ. 179, *Γ. Τριανταφύλλου*, ό.π., σελ. 162, *Εντ. Φυτράκης*, Υπερ1994, σελ. 1012 επ.

⁴¹ *N. Παρασκευόπουλος*, Ποινική ευθύνη, σελ. 66.

ελεύθερη από το δίκαιο, που αφορά άλλες επιστήμες όπως την ψυχολογία και την ηθική⁴². Όσον αφορά στην ασυμβατότητα της έννοιας της ανάπτυξης της προσωπικότητας με αυτήν της αυτοκαταστροφής, ορθά ,νομίζω, αντιτείνεται ότι το δικαίωμα του ατόμου σε αυτοκαθορισμό και στον τρόπο με τον οποίο θα το ασκήσει, αξιολογείται και νοηματοδοτείται από το ίδιο και όχι βάσει κάποιων εξωτερικών κριτηρίων τρίτων, της κοινωνίας ή του κράτους⁴³. Στο ίδιο πλαίσιο ασκείται κριτική στη θέση που αναφέρθηκε ανωτέρω σχετικά με τη θεώρηση ως δεδομένου του ανελεύθερου χαρακτήρα της επιλογής του ατόμου για αυτοκαταστροφή, καθώς κάτι τέτοιο δεν θεμελιώνεται εμπειρικά⁴⁴.

Επιχείρημα υπέρ της αναγνώρισης εξουσίας διάθεσης του εννόμου αγαθού της ζωής από το φορέα του με τη μορφή αυτοπροσβολής, αντλείται και από την Αιτιολογική Έκθεση του Σχεδίου του ΠΚ του 1933, στην οποία αναφέρεται ότι «η αυτοκτονία δεν αναγράφεται υπό των νεωτέρων Νομοθεσιών μεταξύ των τιμωρητέων πράξεων, θεωρηθέντος ότι *δικαιούται έκαστος να διαθέση την ιδίαν αυτού ζωήν*»⁴⁵. Βέβαια, το συγκεκριμένο απόσπασμα της ΑιτΕκθ χαρακτηρίζεται από τον *Ανδρουλάκη*⁴⁶ ως εσφαλμένο, καθώς – όπως υποστηρίζει – εάν αυτό ήταν ορθό, τότε η συναίνεση του παθόντος θα έπρεπε να αίρει τον άδικο χαρακτήρα της ανθρωποκτονίας, ενώ η τιμώρηση της συμμετοχής σε αυτοκτονία (άρθρο 301 ΠΚ) θα ήταν αδικαιολόγητη. Η ως άνω κριτική, ωστόσο, εύστοχα αντικρούεται περαιτέρω, με την υπογράμμιση της βούλησης του ιστορικού νομοθέτη, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από την ΑιτΕκθ ως εξής: «εκείνο που φαίνεται να επισημαίνεται από την ΑιτΕκθ δεν είναι η ελευθερία διάθεσης του εννόμου αγαθού της ζωής από επιθέσεις τρίτων, αλλά η ελευθερία διάθεσης αυτού από πράξεις και επιθέσεις του φορέα του (αυτοπροσβολές)»⁴⁷.

Αντίλογος διατυπώνεται και στο επιχείρημα της πρώτης θέσης σχετικά με την προστασία της ζωής όχι μόνο χάριν του φορέα της αλλά και χάριν του κοινωνικού συνόλου ως άμεσα ενδιαφερομένου για τη διατήρηση της ζωής των μελών του. Το κοινωνικό ενδιαφέρον για την

⁴² *N. Παρασκευόπουλος*, Η καταστολή, 2014, σελ. 162, Μπιτζιλέκης, ό.π., σελ. 214.

⁴³ *Δ. Κιούπης*, Το τέλος της ανθρώπινης ζωής ως πρόβλημα του ποινικού δικαίου, ΠΧ 2017, σελ. 11. Βλ. το επιχείρημα επίσης σε *N. Παρασκευόπουλος*, Ποινική ευθύνη, σελ. 67, όπου αναφέρεται ότι η αυτοκαταστροφή μπορεί κάποτε να γίνει αντιληπτή από το άτομο ως «εσωτερική ανάγκη ή έσχατη αντίσταση» και σε *Δ. Κιούπης*, Συμμετοχή σε αυτοκτονία, ΠΧ 1995, σελ. 551 με τις εκεί παραπομπές σε Ph.Foot και H. Kuhse: «για τον άνθρωπο η ζωή του έχει αξία και ποιότητα ανάλογα και με τη γνώμη του ίδιου του ανθρώπου για τη ζωή του».

⁴⁴ *Δ. Κιούπης*, ΠΧ 2017, σελ. 11 σημ. 56.

⁴⁵ Άρθρον 279 Σχεδίου (3).

⁴⁶ *N. Ανδρουλάκης*, ΕιδΜ, 1974, σελ. 28.

⁴⁷ *N. Μπιτζιλέκης*, Η συμμετοχική πράξη, 1990, σελ. 211 σημ. 10.

προστασία της ανθρώπινης ζωής προς επίτευξη της εύρυθμης λειτουργίας της, εκτός από την ύπαρξη πλειόνων τρόπων κλωνισμού της πέραν της αφαίρεσης της ανθρώπινης ζωής (π.χ. σωματική ανικανότητα, αυτοεγκλεισμός σε χώρο απομόνωσης, κ.ά.) θα άνοιγε το δρόμο για τη θεμελίωση υποχρέωσης του ατόμου για αποφυγή κάθε ενέργειας που θα μπορούσε να προσβάλλει την υγεία του και μακροπρόθεσμα τη ζωή του. Η προστασία της ζωής χάριν και του κοινωνικού συνόλου, παραβλέπει επιπλέον την αναγνώριση της ζωής ως ατομικού εννόμου αγαθού, με αποτέλεσμα η κοινωνική της αξία να στερείται αυτοτέλειας και να υπάρχει μόνο χάριν προστασίας του φορέα της⁴⁸.

Ως δικαιολογητικός λόγος που επιτάσσει, τέλος, τη διαφορετική αντιμετώπιση της αυτοπροσβολής και της συναίνεσης σε ετεροπροσβολή εμφανίζεται η ίδια η φύση του πράγματος⁴⁹ με τη λογική προσέγγιση ότι η προστασία ενός ατομικού εννόμου αγαθού αποτελεί στην ουσία προστασία του ίδιου του φορέα και της σχέσης του προς το έννομο αγαθό, προστασία δηλαδή από ενέργειες τρίτων προσώπων⁵⁰. Κατατοπιστική στο σημείο αυτό είναι και η παρατήρηση του *Τριανταφύλλου*, ο οποίος αναφέρει ότι «επί αυτοπροσβολών ελλείπει το διαπροσωπικό στοιχείο, δηλαδή η προσβολή της ελευθερίας του θύματος από έναν τρίτο, που καθιστά ένα βιοτικό συμβάν ρυθμίσιμο από το δίκαιο»⁵¹. Το συμπέρασμα αυτό στηρίζεται επιπλέον στη διαφορετική αντιμετώπιση της διάθεσης του εννόμου αγαθού της σωματικής ακεραιότητας και της υγείας, ανάλογα με το εάν πρόκειται για αυτοπροσβολή (ατιμώρητη) ή για συναίνεση σε ετεροπροσβολή (άδικη αν πρόκειται για βαρεία σωματική βλάβη)⁵².

Η διαφορετική αντιμετώπιση της αυτοπροσβολής από τη συναίνεση σε ετεροπροσβολή, με αποδεκτή τη θέση περιορισμών στην ελευθερία διάθεσης του εννόμου αγαθού από το φορέα του μόνο στην τελευταία περίπτωση, φαίνεται ορθότερη. Καθοριστικό, νομίζω, είναι το αντλούμενο ήδη από τη φύση του πράγματος επιχείρημα που εμφανίζει αυξημένη την ανάγκη προστασίας του εννόμου αγαθού από προσβολές τρίτων και όχι έναντι του φορέα του.

⁴⁸ *N. Μπιτζιλέκης*, ό.π., σελ. 214 και σημ. 17.

⁴⁹ Βλ. τη διατύπωση του *Μπιτζιλέκη* (σελ. 211-212): «Δύο διαφορετικά πράγματα με διαφορετικές συνέπειες».

⁵⁰ *N. Μπιτζιλέκης*, ό.π., σελ. 209· έτσι και *Α. Μαργαρίτης*, *Οι σωματικές βλάβες*, 1991, σελ. 84.

⁵¹ *Γ. Τριανταφύλλου*, *Η αυτοδιακινδύνευση του θύματος στα εγκλήματα της ανθρωποκτονίας και της σωματικής βλάβης από αμέλεια*, σελ. 8.

⁵² *N. Μπιτζιλέκης*, ό.π., σελ. 211 σημ. 10. Την άποψη αυτή φαίνεται να υποστηρίζει και ο *Μαργαρίτης* (σελ. 92), διατυπώνοντας ωστόσο και μια επιφύλαξη σχετικά με το αν επεκτείνεται η διαφορετική αυτή αντιμετώπιση και σε πράξεις εκτός του χώρου των σωματικών βλαβών (σελ. 95).

3. Αυτοπροσβολή: Πράξη κατά ΠΚ 14 και Σ 7§1;

Ανεξάρτητα από την άποψη που υιοθετείται όσον αφορά στην εξουσία διάθεσης του αγαθού με τη μορφή αυτοπροσβολής, ζήτημα γεννάται σχετικά με τη δυνατότητα ή μη του χαρακτηρισμού της αυτοπροσβολής ως «πράξης», όπως αυτή νοείται στα άρθρα ΠΚ 14 και Σ. 7§1. Στο άρθρο 14 ΠΚ, το οποίο και αποτελεί τη «σπονδυλική στήλη»⁵³ του Γενικού Μέρους του Ποινικού Δικαίου, δίνεται ο νομοθετικός ορισμός του εγκλήματος. Η διατύπωση ενός σαφούς ορισμού της ουσιαστικής έννοιας του εγκλήματος είναι ιδιαίτερα χρήσιμη, καθώς με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται κατά το δυνατό ένας έλλογος περιορισμός της ποινικής λειτουργίας της Πολιτείας, για την προστασία του ατόμου και των ελευθεριών αυτού από την κρατική εξουσία⁵⁴. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, για να χαρακτηριστεί μια συμπεριφορά ως έγκλημα πρέπει να πρόκειται για «πράξη άδικη και καταλογιστή στο δράστη της που τιμωρείται από το νόμο» (ΠΚ 14 παρ. 1). Στη διάταξη της παρ. 1 του άρ. 14 ΠΚ καθιερώνεται το «ποινικό δίκαιο της πράξης»⁵⁵, σύμφωνα με το οποίο το ποινικό δίκαιο εκφράζει την αποδοκιμασία της έννομης τάξης γι' αυτό που ο δράστης έπραξε και όχι γι' αυτό το οποίο είναι, όπως συμβαίνει στο «ποινικό δίκαιο του δράστη».

Η πράξη συνιστά επομένως τον πυρήνα της έννοιας του εγκλήματος και το λογικά πρώτο στοιχείο του, σύμφωνα με τη διατύπωση του *Μαγκάκη*⁵⁶. Εφόσον λοιπόν χωρίς πράξη έγκλημα δε νοείται, απαραίτητος είναι ο εννοιολογικός προσδιορισμός της πράξης, βάσει του οποίου θα κριθεί η εκάστοτε συμπεριφορά προκειμένου να υπαχθεί ή όχι στην έννοια της πράξης κατά το ποινικό δίκαιο, και στη συνέχεια να ερευνηθεί η συνδρομή και των λοιπών στοιχείων του εγκλήματος όπως αυτά ορίζονται στο άρθρο 14 ΠΚ (πράξη, άδικη, καταλογιστή, τιμωρούμενη από το νόμο). Περαιτέρω, σύμφωνα με την παρ. 1 του άρ. 7 Σ «*Έγκλημα δεν υπάρχει ούτε ποινή επιβάλλεται χωρίς νόμο που να ισχύει πριν από την τέλεση της πράξης και να ορίζει τα στοιχεία της. Ποτέ δεν επιβάλλεται ποινή βαρύτερη από εκείνη που προβλεπόταν κατά την τέλεση της πράξης*».

⁵³ Αθ. Κονταξής, ό.π., σελ. 278.

⁵⁴ Ν. Ανδρουλάκης, ΓενΜ, 2006, σελ. 68.

⁵⁵ Ι. Γιαννίδης, σε ΣυστΕρμΠΚ, σελ. 136, Αθ. Κονταξής, ό.π., σελ. 279, . – Αλ. Μαγκάκης, Ποινικό Δίκαιο: Διαγράμματα Γενικού Μέρους, 1984, σελ. 42 επ.

⁵⁶ Γ. – Αλ. Μαγκάκης, ό.π., σελ. 143.

Ως «πράξη» υπό νομική – τεχνική έννοια νοείται η «εκουσία, εξωτερική συμπεριφορά ανθρώπου, είτε θετική (πράξις εν στενή εννοία) είτε αποθετική (παράλειψις)»⁵⁷. Στο πλαίσιο της παρούσης, θα μας απασχολήσει το στοιχείο του «εξωτερικού», η ύπαρξη του οποίου αμφισβητείται επί «πράξεων» αυτοπροσβολής. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται δεκτό, ότι προκειμένου να υπαχθεί μία συμπεριφορά στην έννοια της «πράξης», πρέπει αυτή να εξελίσσεται κατ' ανάγκη στον εξωτερικό κόσμο και να είναι αντιληπτή με τις αισθήσεις και μάλιστα δεν αρκεί να λαμβάνει χώρα εν γένει στον «εξωτερικό κόσμο», αλλά στο κοινωνικό περιβάλλον, καθώς, όπως επισημαίνεται⁵⁸, «*μια εξωκοινωνική πράξη είναι λογικά αδύνατο να συνιστά «αφόρητο παράδειγμα» αντικοινωνικής συμπεριφοράς και, επομένως, να είναι εγκληματική*».

Με την πρώτη έκφανση του εξωτερικού στοιχείου της πράξης κατοχυρώνεται η ελευθερία της σκέψης (*cogitationis poenam nemo patitur*). Δεν απασχολούν το ποινικό δίκαιο καταστάσεις του εσωτερικού κόσμου του ατόμου, όπως σκέψεις, φρονήματα, αισθήματα, διαθέσεις, επιθυμίες ή ευχές, καθώς με αυτές δεν προσβάλλεται κανένα έννομο αγαθό⁵⁹. Προκειμένου όμως να ενδιαφέρει το ποινικό δίκαιο μια ανθρώπινη συμπεριφορά, απαιτείται περαιτέρω αυτή να έχει κοινωνικό νόημα, να προσανατολίζεται δηλαδή στη διαμόρφωση του κοινωνικού περιβάλλοντος⁶⁰. Σύμφωνα με την κρατούσα στην ελληνική θεωρία άποψη, για να έχει μια συμπεριφορά κοινωνικό νόημα θα πρέπει να ενεργεί «προς έτερον»⁶¹. Έτσι λοιπόν, μια γνήσια

⁵⁷ *N. Χωραφάς*, Ποινικόν Δίκαιον, 1978, σελ. 112.

⁵⁸ *N. Ανδρουλάκης*, ΓενΜ, 2006, σελ. 151.

⁵⁹ *N. Ανδρουλάκης*, ό.π., σελ 151, *Αθ. Κονταξής*, ό.π., σελ. 292

⁶⁰ *N. Ανδρουλάκης*, ό.π., σελ 151, *Κ. Βαθιώτης*, Στοιχεία Ποινικού Δικαίου, ΓενΜ, 2007, σελ. 67, *Μ. Γεωργιάδου*, σε Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Τ. Ι, σελ. 136, *Ι. Γιαννίδης*, ό.π., σελ. 148, *Αθ. Κονταξής*, ό.π., σελ. 292-293, *Α. Κοτσαλής*, Ποινικό Δίκαιο, ΓενΜ, σελ. 116 και σημ. 59 και 60, *Γ. – Αλ. Μαγκάκης*, ό.π., σελ. 147, *Ι. Μανωλεδάκης*, Ποινικό Δίκαιο, Γενική Θεωρία, 2004, σελ. 197, *N. Χωραφάς*, ό.π., σελ. 114.

⁶¹ Την αριστοτέλεια αυτή έκφραση καθιέρωσε στην ελληνική βιβλιογραφία ο *Χωραφάς*, ό.π., σελ. 114: «η πράξις ως στοιχείον του εγκλήματος είναι ουχί απλώς δράσις, αλλά δράσης προς έτερον, δια τούτο και αποτελεί αντικείμενον νομικής εκτιμήσεως ως αδίκου, καταλογιστής και καθόλου ποινικώς διαφερούσης ανθρωπίνης δράσεως». Έτσι και *N. Ανδρουλάκης*, ό.π., σελ 151, *Κ. Βαθιώτης*, Στοιχεία Ποινικού Δικαίου, ΓενΜ, 2007, σελ. 67, *Μ. Γεωργιάδου*, σε Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Τ. Ι, σελ. 136, *Ι. Γιαννίδης*, ό.π., σελ. 148, *G. Jakobs*, Η έννοια της πράξης στο ποινικό δίκαιο, ΠΧ 1992, σελ. 1016, 1026, 1031, *Μ. Καραύης*, Η έννοια της πράξεως, Αρμ 1988, σελ. 17-18 και σημ. 98, *Αθ. Κονταξής*, ό.π., σελ. 292-293, *Α. Κοτσαλής*, Ποινικό Δίκαιο, ΓενΜ, σελ. 116 και σημ. 59 και 60, *Αλ. Κωστάρας*, Χρήση ναρκωτικών: ατιμώρητη αυτοπροσβολή ή αξιόποινη συμπεριφορά;, 2009, σελ. 79-80, *Ι. Μανωλεδάκης*, Ποινικό Δίκαιο, Γενική Θεωρία, 2004, σελ. 198, *N. Παρασκευόπουλος*, Η καταστολή, 2014, σελ. 163, *Στ. Παύλου*, Ναρκωτικά, 2008, σελ. 180, *Δ. Σπυράκος*, Υπερ1993, σελ. 1039 («Κανέναν δεν τιμωρείται για την πράξη του, όταν αυτή δεν προσβάλλει τα αγαθά κάποιου άλλου»), *Ελ. Συμεωνίδου-Καστανίδου*,

αυτοπροσβολή, ως συμπεριφορά που δεν ενεργεί «προς έτερον», παρά μόνο προς στον ίδιο τον «δράστη», δεν έχει το απαιτούμενο κατ' άρθρο 14 ΠΚ κοινωνικό νόημα, ώστε να συνιστά «πράξη» που ενδιαφέρει το ποινικό δίκαιο⁶². Αν δεχθούμε, επομένως, την άποψη αυτή, τότε οι αυτοπροσβολές αποκλείονται εξ ορισμού από το ρυθμιστικό πεδίο του ποινικού δικαίου, ως μη πληρούσες την ελάχιστη προϋπόθεση του στοιχείου της «πράξης» ως πρωταρχικού στοιχείου για τη θεμελίωση του εγκλήματος.

Βέβαια, η ως άνω άποψη έχει δεχθεί κριτική. Πιο συγκεκριμένα, ο *Μυλωνόπουλος*⁶³ αμφισβητεί την απαίτηση του «προς έτερον» προκειμένου μια συμπεριφορά να χαρακτηριστεί ως πράξη κατά το ποινικό δίκαιο. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη άποψη – με την οποία φαίνεται να συμφωνεί και ο *Χαραλαμπίδης*⁶⁴ - τα επόμενα στάδια διερεύνησης του εγκλήματος είναι «πέρα για πέρα επαρκή προς έλλογο περιορισμό του αξιοποίνου στα όρια που επιθυμεί ο νομοθέτης», υπογραμμίζοντας ότι τα επικαλούμενα από την αντίθετη άποψη παραδείγματα (όπως η καταχώριση εξυβριστικών χαρακτηρισμών στο ημερολόγιο του συντάκτη) δεν είναι απαραίτητο να χαρακτηριστούν ως «μη πράξεις» για τον αποκλεισμό της ποινικής ευθύνης, καθώς πράξη υπάρχει, αλλά εκείνο που απολείπεται είναι η πλήρωση της αντικειμενικής υπόστασης του συγκεκριμένου εγκλήματος εξωτερίκευσης⁶⁵.

Παρατηρώντας τα παραδείγματα, ωστόσο, με βάση τα οποία θεμελιώνεται η άποψη αυτή (κατοχή εκρηκτικών υλών ή όπλων⁶⁶, ξεχασμένο πλαστό έγγραφο που με αποδοχή της κρατούσας άποψης η κατάρτισή του θα συνέπιπτε λογικά με τη χρήση του), θα μπορούσε ίσως να υποστηριχθεί πως η αντίθεσή της προς την κρατούσα γνώμη, δεν εντοπίζεται στο δίπολο «προς έτερον» - «προς εαυτόν», αλλά σε πράξεις οι οποίες παρά την έλλειψη του στοιχείου «προς έτερον» κατά μια δεδομένη χρονική στιγμή (κατάρτιση του πλαστού εγγράφου, κατοχή εκρηκτικών υλών), είναι αξιόποινες για την προστασία εννόμων αγαθών είτε άλλων ατόμων, είτε υπερατομικών, αποβλέποντας δηλαδή στην τιμώρηση ετεροπροσβολών. Η αποδοχή άρα της συγκεκριμένης άποψης δε συνεπάγεται, νομίζω, την άνευ ετέρου υπαγωγή των αυτοπροσβολών

Η αυτοδιάθεση της ζωής και το πρόβλημα της ευθανασίας στο ποινικό δίκαιο, σελ. 5, *Εντ. Φυτράκης*, Υπερ1994, σελ. 1010-1011.

⁶² *Εντ. Φυτράκης*, Υπερ1994, σελ. 1010.

⁶³ *Χρ. Μυλωνόπουλος*, ΓενΜ Ι, σελ. 108-109.

⁶⁴ *Αρ. Χαραλαμπίδης*, Επιτομή Ποινικού Δικαίου, Γενικό Μέρος, 2016, σελ. 117

⁶⁵ *Χρ. Μυλωνόπουλος*, ΓενΜ Ι, σελ. 109-110.

⁶⁶ Στα αναφερόμενα παραδείγματα περιλαμβάνεται και η κατοχή ναρκωτικών ουσιών, η οποία καθιερώνεται στο άρ. 20 ν. 4139/2013 ως πράξη διακίνησης, ενώ στο άρθρο 29 του ίδιου νόμου, εφόσον από την ποσότητα των ναρκωτικών δικαιολογείται ο προορισμός τους για ατομική χρήση, τιμωρείται ως πράξη εξυπηρετική της χρήσης.

στην έννοια της πράξης που ενδιαφέρει το ποινικό δίκαιο και κατ' επέκταση δεν αποδυναμώνει το επιχείρημα για την έλλειψη δογματικού θεμελίου της ποινικοποίησης πράξεων γνήσιας αυτοπροσβολής.

4. Νομικός Πατερναλισμός

Στο πλαίσιο της διερεύνησης της νομιμοποιητικής βάσης της ποινικοποίησης πράξεων αυτοπροσβολής, ανακύπτει το ζήτημα της θεμελίωσής τους σε μια μορφή πατερναλισμό, ο οποίος εκφράζεται από το κράτος προς τον πολίτη. Ως πατερναλισμός νοείται «η παρέμβαση από κάποιον τρίτο στην ελευθερία μας, που αποσκοπεί στην προστασία μας από τις δυσμενείς συνέπειες των επιλογών μας»⁶⁷, ή κατ' άλλη διατύπωση, «η απρόσκλητη προστασία που βασίζεται στο ενδιαφέρον για τη ζωή και τις επιλογές ενός άλλου, ενήλικου, ανθρώπου». Όταν η προστασία αυτή συνοδεύεται και από την απειλή άσκησης βίας εκ μέρους των αρμόδιων κρατικών οργάνων γίνεται λόγος για νομικό πατερναλισμό (legal paternalism), με το κράτος να αναλαμβάνει το ρόλο του «πατέρα»⁶⁸. Στο ποινικό δίκαιο ειδικότερα, η απειλούμενη κρατική βία έχει το χαρακτήρα της ποινής.

4.1. Η Αρχή της Βλάβης

Στο σημείο αυτό, κρίνεται χρήσιμη μία σύντομη αναφορά στην περίφημη «αρχή της βλάβης» (harm principle), όπως αυτή διατυπώθηκε ήδη από το 1859 από τον J.S. Mill στο έργο του «Περί Ελευθερίας» (On Liberty)⁶⁹. Σύμφωνα με την αρχή της βλάβης⁷⁰:

«Ο μοναδικός σκοπός χάριν του οποίου νομιμοποιείται το κράτος να περιορίσει την ελευθερία του ατόμου, παρά τη θέληση του τελευταίου, είναι για να αποτρέψει τη βλάβη σε άλλα άτομα. Δεν νομιμοποιείται όμως το κράτος να περιορίσει την ελευθερία του ατόμου για το “δικό του καλό” (σωματικό ή ηθικό). Δεν δικαιούται να το υποχρεώσει να κάνει ή να μην κάνει κάτι διότι υποτίθεται πως έτσι θα είναι καλύτερα γι’ αυτό ή διότι θα το κάνει ευτυχέστερο ή γιατί σύμφωνα με κάποιους έτσι είναι “πιο σωστό” ή “πιο σοφό”.»⁷¹.

⁶⁷ Κ. Χατζηκόστας, ΠοινΔικ 2005, σελ. 745.

⁶⁸ Αρ. Χατζής, Νομικός Πατερναλισμός, Ορθολογικότητα και Γνωστικοί Περιορισμοί.

⁶⁹ J.S. Mill, Περί Ελευθερίας, σελ. 36.

⁷⁰ “The only purpose for which power can be rightfully exercised over any member of a civilized community against his will is to prevent harm to others. His own good, either physical or moral, is not a sufficient warrant. He cannot rightfully be compelled to do or forbear because it will make him happier, because, in the opinion of others, to do so would be wise or even right”.

⁷¹ Αρ. Χατζής, Φιλελευθερισμός, σελ. 43.

Από τη διατύπωση της αρχής της βλάβης, προκύπτει, όπως παρατηρείται⁷², το εξής συμπέρασμα: δεν πρέπει ο κρατικός καταναγκασμός να θεωρείται ο κανόνας και η ελευθερία η εξαίρεση, αλλά το αντίθετο· η ελευθερία έχει προτεραιότητα και αποτελεί τη βασική αρχή που πρέπει να διέπει μια κοινωνία.

Η σημασία της ως άνω αρχής στο χώρο του ποινικού δικαίου είναι βαρύνουσα⁷³, καθώς η αρχή της βλάβης αποτελεί το θεμέλιο νομιμοποίησης του ποινικού δικαίου στον αγγλοσαξωνικό χώρο, ενώ, όπως επισημαίνεται⁷⁴, η ίδια ουσιαστικά αντίληψη εκφράστηκε και στην επιστήμη του γερμανικού ποινικού δικαίου με τη διδασκαλία του εννόμου αγαθού (Rechtsgutlehre), η οποία – όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω – επικράτησε και στην ελληνική ποινική επιστήμη.

Ως ισότιμη προς την αρχή της βλάβης, τοποθετείται από τον Mill, όπως παρατηρείται⁷⁵ και άλλη μία αρχή: αυτή του «αντιπατερναλισμού». Σύμφωνα με την αρχή αυτή, εάν κάποιος διαθέτει τις ουσιαστικές προϋποθέσεις της ορθολογικής αυτονομίας, τότε έχει δικαίωμα να πράξει όπως νομίζει – ακόμη και αυτοκαταστροφικά, εφόσον έτσι δεν βλάπτει τρίτους⁷⁶. Στο σημείο αυτό λοιπόν, πρέπει να ερευνηθεί εάν ο πατερναλισμός – έστω σε κάποια από τις μορφές του – μπορεί να γίνει δεκτός ως νομιμοποιητική βάση για την ποινικοποίηση πράξεων αυτοπροσβολής.

⁷² Αρ. Χατζής, Φιλελευθερισμός, σελ. 44.

⁷³ Ν. Ανδρουλάκης, Ποινικό Δίκαιο, ΓενΜ, σελ. 60, Χρ. Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο, ΓενΜ, σελ. 11 και ΠοινΔικ 2013, σελ. 1.

⁷⁴ Κ Χατζηκόστας., Εισαγωγή σε Ο πατερναλισμός στο δίκαιο και την ηθική, σελ. 16-17.

⁷⁵ Κ. Παπαγεωργίου, Ποινικοποίηση και ηθική, Ισοπολιτεία, Απρίλιος 2001, σελ. 127.

⁷⁶ Χαρακτηριστικά αποσπάσματα από το έργο του Mill σχετικά με την αρχή του «αντιπατερναλισμού»: «Η μόνη συμπεριφορά για την οποία ο άνθρωπος είναι υπόλογος στην κοινωνία είναι αυτή που αφορά άλλους. Ενώ ως προς τη συμπεριφορά που αφορά απλώς τον εαυτό του, η ανεξαρτησία του είναι δικαιωματικά απόλυτη. Όσον αφορά τον εαυτό του, το σώμα του και τη διάνοιά του το άτομο είναι κυρίαρχο.» [...] «Όταν έχουμε να κάνουμε με τη συμπεριφορά ενός ανθρώπου προς τους άλλους, είναι απαραίτητο να τηρούνται κάποιοι γενικοί κανόνες, ώστε να γνωρίζουν οι άνθρωποι τι μπορούν να απαιτούν αλλά σε ό, τι αφορά τις καθαρά προσωπικές του υποθέσεις, το άτομο έχει κάθε δικαίωμα να εκδηλώνει ελεύθερα το αυθόρμητό του. Οι άλλοι ίσως να διατυπώσουν, ή και προβάλουν φορτικά κάποιες σκέψεις, ώστε να βοηθηθεί στην κρίση του, κάποιες παραινέσεις, ώστε να ενισχυθεί η θέλησή του· τελικός κριτής, όμως, είναι αυτός ο ίδιος». Και για την αξία της ελευθερίας της επιλογής: «Όλα τα σφάλματα που είναι πιθανό να διαπράξει, παρά τις συμβουλές και τις προειδοποιήσεις, είναι ασήμαντα σε σύγκριση με ένα ολέθριο, πράγματι, σφάλμα: να επιτρέψει, δηλαδή, στους άλλους να του επιβάλουν αυτό, που εκείνοι κρίνουν ότι είναι το καλό του». (J.S. Mill, Περί Ελευθερίας, σελ. 36, 133-134).

4.2. Διακρίσεις του νομικού πατερναλισμού

Οι βασικές διακρίσεις του νομικού πατερναλισμού είναι δύο: από τη μία, ο άμεσος και ο έμμεσος πατερναλισμός και από την άλλη ο σκληρός και ο ήπιος πατερναλισμός.

4.2.1. Άμεσος και έμμεσος πατερναλισμός

Άμεσος (single-party case) χαρακτηρίζεται ο πατερναλισμός όταν η ποινική τιμωρία απειλείται να επιβληθεί στο πρόσωπο που βλάπτει ή αποπειράται να βλάψει τον εαυτό του. Παραδείγματα άμεσου πατερναλισμού αποτελούν οι περιπτώσεις τιμώρησης απόπειρας αυτοκτονίας, αυτοτραυματισμού, χρήσης προστατευτικού κράνους ή ζώνης ασφαλείας, κλπ. Αντίθετα, ο έμμεσος πατερναλισμός (two-party case) αποβλέπει στην τιμώρηση εκείνου που βοηθά ένα άλλο άτομο να βλάψει τον εαυτό του. Περιπτώσεις έμμεσου πατερναλισμού συνιστούν η απαγόρευση της ευθανασίας, η πώληση ναρκωτικών ουσιών, κ.ά.⁷⁷.

Η συγκεκριμένη διάκριση του πατερναλισμού γίνεται και από τον *Dworkin*⁷⁸, με τη χρήση όμως διαφορετικής ορολογίας. Έτσι, ο συγκεκριμένος συγγραφέας διακρίνει τον πατερναλισμό σε γνήσιο (pure) και μη γνήσιο (impure). Στον γνήσιο πατερναλισμό, τα άτομα των οποίων περιορίζεται η ελευθερία είναι τα άτομα εκείνα, το όφελος των οποίων επιχειρείται να προαχθεί με τους συγκεκριμένους περιορισμούς. Αντίστοιχα, στον μη γνήσιο πατερναλισμό, ο μόνος τρόπος για να προστατευθεί το άτομο είναι ο περιορισμός της ελευθερίας άλλου ατόμου, πέραν του ωφελομένου.

4.2.2. Σκληρός και ήπιος πατερναλισμός

Ο πατερναλισμός διακρίνεται περαιτέρω σε σκληρό (hard paternalism) και ήπιο (soft paternalism)⁷⁹. Στο σκληρό πατερναλισμό γίνεται αποδεκτή ως νομιμοποιητική βάση της απειλής για ποινή, η προστασία ώριμων ενηλίκων από τις επιβλαβείς συνέπειες ακόμη και των

⁷⁷ A. von Hirsch, Άμεσος πατερναλισμός: Τιμωρώντας τους δράστες της αυτοπροσβολής, σελ. 7-8, J. Feinberg, The moral limits of the criminal law, Harm to self, σελ. 9, Χατζηκόστας Κ., Εισαγωγή σε Ο πατερναλισμός στο δίκαιο και την ηθική, σελ. 19-21.

⁷⁸ G. Dworkin, Paternalism, 1972, σελ. 68.

⁷⁹ G. Dworkin, Paternalism: Some second thoughts, σελ. 107, J. Feinberg, The moral limits of the criminal law, Harm to self, σελ. 12, Χατζηκόστας Κ., Εισαγωγή σε Ο πατερναλισμός στο δίκαιο και την ηθική, σελ. 22-23.

απολύτως ελεύθερων επιλογών τους, παρά τη θέλησή τους⁸⁰. Η συγκεκριμένη μορφή πατερναλισμού αποτελεί σαφή εκδήλωση αυταρχισμού και όπως ορθά υπογραμμίζεται⁸¹, έρχεται σε ευθεία σύγκρουση με την έννοια της προσωπικής αυτονομίας. Η απόκρουση, επομένως, ενός σκληρού πατερναλισμού ως νομιμοποιητικής βάσης για την ποινικοποίηση πράξεων αυτοπροσβολής σε ένα σύστημα ποινικού δικαίου με φιλελεύθερο προσανατολισμό, δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες, καθώς δεν έρχεται αντιμέτωπη με εύλογες αντιρρήσεις.

Ωστόσο, υπάρχει και μία ακόμα μορφή πατερναλισμού, η αντίκρουση της οποίας ως αποδεκτής νομιμοποιητικής βάσης για την ποινικοποίηση πράξεων αυτοπροσβολής δεν παρουσιάζεται εξίσου εύκολη. Πρόκειται για τον ήπιο πατερναλισμό. Ο ήπιος πατερναλισμός, σε αντίθεση με τον σκληρό πατερναλισμό όπως αυτός παρουσιάστηκε ανωτέρω, δέχεται το δικαίωμα του κράτους να προστατεύσει το άτομο από αυτοπροσβολές, όταν – και μόνο τότε – η επιλογή του ατόμου δεν είναι ελεύθερη ή όταν απαιτείται προσωρινή επέμβαση προς διαπίστωση του ελεύθερου ή μη της συγκεκριμένης συμπεριφοράς. Κατατοπιστικό παράδειγμα τόσο για την κατανόηση της έννοιας του ήπιου πατερναλισμού όσο και για την ανάδειξη της προβληματικής περί της αποδοχής του ή μη ως θεμελίου το ποινικού δικαίου είναι το ακόλουθο: ένας ανύποπτος (;) διαβάτης ετοιμάζεται να διαβεί το αφρισμένο ποτάμι από μια ετοιμόρροπη γέφυρα⁸². Στην περίπτωση αυτή, στο πλαίσιο ενός ήπιου πατερναλισμού, κρίνεται απαραίτητη η επέμβαση ενός τρίτου που θα παρεμπόδιζε προσωρινά το διαβάτη από το εγχείρημά του, προκειμένου να τον ενημερώσει για τον κίνδυνο που τον απειλεί ή έστω για να βεβαιωθεί πως είναι ενήμερος για τον κίνδυνο αυτό. Η παρέμβαση του τρίτου επομένως κρίνεται αναγκαία στον ήπιο πατερναλισμό χάριν προστασίας της ελευθερίας του ατόμου και όχι για τον περιορισμό αυτής. Κι αυτό, γιατί η επέμβαση στον ήπιο πατερναλισμό περιορίζεται στην ενημέρωση ή την επιβεβαίωση της γνώσης του ατόμου σχετικά με τις συνέπειες της πράξης του, σε αντίθεση με τον σκληρό πατερναλισμό, στον οποίο δεν λαμβάνεται υπόψη η προσωπική αυτονομία και η παρέμβαση κρίνεται αναγκαία σε κάθε περίπτωση. Πιο παραστατικά, θα λέγαμε ότι ενώ ο σκληρός πατερναλισμός μοιάζει με ένα «απότομο τράβηγμα» του διαβάτη από τη γέφυρα προκειμένου να μην τη διασχίσει, ο ήπιος πατερναλισμός μοιάζει περισσότερο με ένα «χτύπημα στην πλάτη», προκειμένου να διαπιστωθεί εάν είναι ενήμερος για τον κίνδυνο που ακολουθεί και εάν όντως η συγκεκριμένη επιλογή είναι ελεύθερη.

⁸⁰ *J. Feinberg*, *The moral limits of the criminal law*, Harm to self, σελ. 12.

⁸¹ *Αρ. Χατζής*, *Φιλελευθερισμός*, σελ. 54.

⁸² *Χατζηκόστας Κ.*, *Εισαγωγή σε Ο πατερναλισμός στο δίκαιο και την ηθική*, σελ. 22, σημ. 24.

Η ήπια εκδοχή του πατερναλισμού γίνεται ευκολότερα αποδεκτή και ενδεχομένως επιβάλλεται, καθώς, όπως επισημαίνεται⁸³, σε αντίθεση με το σκληρό πατερναλισμό που εκφράζει τον αυταρχισμό της Πολιτείας, ο ήπιος πατερναλισμός εκφράζει το κοινωνικό της πρόσωπο. Τίθεται μάλιστα και το ερώτημα εάν η περιγραφόμενη στον ως άνω ορισμό του ήπιου πατερναλισμού προσέγγιση, είναι όντως πατερναλιστική ή πρόκειται στην πραγματικότητα για απλή πληροφόρηση του ατόμου και επομένως έχουμε να κάνουμε με ένα είδος ψευδο-πατερναλισμού⁸⁴.

4.3. Ο πατερναλισμός ως νομιμοποιητική βάση του ποινικού δικαίου

Ακόμη όμως και στην περίπτωση που γίνεται αποδεκτός ο ήπιος πατερναλισμός ως επαρκής αιτία για την παρέμβαση του κράτους στις επιλογές του ατόμου, πρέπει να ερευνηθεί περαιτέρω το εάν μπορεί να γίνει δεκτός ως επαρκής αιτία για την εφαρμογή του ποινικού δικαίου συγκεκριμένα.

Όπως είναι γνωστό, η ποινή αποτελεί το έσχατο καταφύγιο (*ultimum refugium, ultima ratio*) του νομοθέτη για την επίτευξη ενός κοινωνικά αναγκαίου στόχου (αρχή της επικουρικότητας του ποινικού δικαίου)⁸⁵. Κι αυτό, γιατί το ποινικό δίκαιο αποτελεί τον πλέον επεμβατικό στο πρόσωπο των πολιτών κλάδο του δικαίου, αφού – κατά κανόνα – η απειλούμενη συνέπεια στις ποινικές διατάξεις είναι η στέρηση της προσωπικής ελευθερίας. Ωστόσο, είναι αμφίβολο εάν η ποινική τιμωρία του ατόμου για την τέλεση πράξεων που στρέφονται κατά του εαυτού του συνάδει με την ως άνω αναφερόμενη αρχή της επικουρικότητας του ποινικού δικαίου, τη στιγμή που υπάρχει η δυνατότητα το κράτος να παρέμβει μέσω άλλου κλάδου του δικαίου. Επιπλέον, αμφισβητείται η προσφορότητα της επιβολής μιας ποινικής κύρωσης στο άτομο με γνώμονα το συμφέρον του, λόγω των στέρησεων και της επίκρισης που αυτή εμπεριέχει⁸⁶.

⁸³ Χατζηκόστας Κ., Εισαγωγή σε Ο πατερναλισμός στο δίκαιο και την ηθική, σελ. 23. Βλ. και Μυλωνόπουλο, ΠοινΔικ 2013, σελ. 1: «ο νομικός πατερναλισμός δεν αναγνωρίζεται ειμή μόνο σε εντελώς εξαιρετικές περιπτώσεις, όπου ο βλαπτόμενος στερείται αυτονομίας, είναι π.χ. ανήλικος ή παράφρων».

⁸⁴ «It is not as clear that “soft paternalism” is “paternalistic” at all, in any clear sense» (J. Feinberg, ό.π., σελ. 12).

⁸⁵ Χρ. Μυλωνόπουλος, ΓενΜ Ι, σελ. 15-16. Βλ. και Μανωλεδάκη, Τα όρια της ποινικής καταστολής σε ένα φιλελεύθερο σύστημα ποινικού δικαίου, σελ. 18: «Καθώς η ποινική καταστολή συνιστά επαχθέστατη επέμβαση στην ελευθερία του ατόμου, σ’ ένα φιλελεύθερο κράτος θα πρέπει να αποτελεί το έσχατο μέσο καταναγκασμού (αρχή της αναγκαιότητας και της αναλογίας της ποινής)».

⁸⁶ Σχηματικά: «Σου επιβάλλω ποινή για να σε προστατεύσω από τον (-μελλοντικά- ανελεύθερο) εαυτό σου».

Σε κάθε περίπτωση, ο σκοπός μιας πατερναλιστικής παρέμβασης – είτε σκληρής είτε ήπιας μορφής – σκοπό έχει την παρεμπόδιση του ατόμου από την τέλεση μιας πράξης για την οποία στη συνέχεια το ίδιο ενδεχομένως μετανιώσει⁸⁷. Η αιτιολογική βάση, δηλαδή της παρέμβασης σχετίζεται με τη διατήρηση των μελλοντικών ευκαιριών στη ζωή του ατόμου, οι οποίες θα έπαιναν να υπάρχουν σε περίπτωση μη παρέμβασης. Όμως, ένας προσανατολισμός στο μέλλον δεν συμβαδίζει με την αναδρομική και επικριτική εστίαση της ποινικής κύρωσης⁸⁸.

Επομένως, τόσο λόγω του ασύμβατου με το ποινικό δίκαιο μελλοντικού προσανατολισμού κάθε μορφής πατερναλισμού, όσο και λόγω του χαρακτήρα του ποινικού δικαίου και των σκοπών της ποινής, ο πατερναλισμός δεν μπορεί να γίνει δεκτός ως νομιμοποιητική βάση για την ποινικοποίηση πράξεων αυτοπροσβολής.

⁸⁷ Αρ. Χατζής, Φιλελευθερισμός, σελ. 54.

⁸⁸ A. von Hirsch, Άμεσος πατερναλισμός: Τιμωρώντας τους δράστες της αυτοπροσβολής, σελ. 14 επ.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Η ΧΡΗΣΗ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ ΟΥΣΙΩΝ

1. Η τιμώρηση των ναρκωτικών στην Ελλάδα – Ιστορική αναδρομή

Η πρώτη νομοθετική ρύθμιση στον ελληνικό χώρο σχετικά με τα ναρκωτικά λαμβάνει χώρα με το ν. 1681/1919 «περί αλητείας και επαιτείας», στο άρθρο 5 του οποίου προβλέπεται ότι ο «άεργος ή ο αποδεδειγμένως διάγων άτακτον βίον» που «επιδίδεται καθ' έξιν εις χασισοποτία φοιτών προς τούτο εις τοιούτου είδους καταγωγή ή άλλα ενδιαιτήματα τιμωρείται με φυλάκιση ενός έτους». Στην τρίτη παράγραφο του ίδιου άρθρου προβλέπεται η ίδια ποινή για όσους πωλούν ή προμηθεύουν χασίς τα αναφερόμενα στην παρ. 1 πρόσωπα. Στο άρθρο 3 του ν. 2107/1920 προβλέπεται η τιμώρηση του «καπνίζοντος χασίς» με κράτηση ή πρόστιμο ή η σώρευση των δύο ποινών. Στη συνέχεια, με το άρ. 14 του ν. 2736/1921, ρυθμίστηκε και το ζήτημα της χρήσης και άλλων, πέραν της κάνναβης, ναρκωτικών ουσιών. Έτσι, η χρήση οπίου, μορφίνης, κοκαΐνης, ηρωΐνης και των παραγώγων τους τιμωρείται με φυλάκιση ενός μηνός έως ενός έτους ή με χρηματική ποινή 500 έως 5.000 δραχμών, ή και με τις δύο αυτές ποινές. Αυστηροποίηση του νομοθετικού πλαισίου σε σχέση με τα ναρκωτικά παρατηρείται με το ν.δ. 14/27-10-1925 όχι για τη χρήση αλλά για το λαθρεμπόριο ναρκωτικών, το οποίο αντιμετωπίζεται ως παράβαση των διατάξεων για το κρατικό μονοπώλιο των ναρκωτικών ουσιών, με απειλούμενη ποινή φυλάκισης από ένα μήνα έως πέντε έτη.

Μία δεύτερη χρονική περίοδος⁸⁹ της ποινικοποίησης των ναρκωτικών (εν γένει), εγκαινιάζεται με το ν. 5539/1932, με τον οποίο η πράξη της χρήσης από απλό πταΐσμα, όπως προβλεπόταν στη μέχρι τότε ισχύουσα νομοθεσία, αναβιβάζεται σε πλημμέλημα, αποσυνδεδεμένη μάλιστα από την απαίτηση για διαγωγή ενός «άτακτου βίου». Έτσι, με το άρ. 23 του ν. 5539/1932 απειλείται ποινή φυλάκισης δύο μηνών μέχρι δύο ετών και χρηματική ποινή για το χρήστη, με το κατώτατο όριο ποινής να αυξάνεται στους δέκα μήνες εάν πρόκειται για πρόσωπο που υπηρετεί στις ένοπλες δυνάμεις ή ασκεί το επάγγελμα του οδηγού αυτοκινήτων, μηχανών σιδηροδρόμων ή τροχιοδρομικών οχημάτων. Όπως παρατηρεί ο *Μανωλεδάκης*⁹⁰, με την πλημμελειοποίησή της, η χρήση ναρκωτικών αποκτά πλέον μια αυτοτελή ποινική απαξία, τελούμενη μάλιστα για «ηδονιστικούς σκοπούς». Στην ίδια περίοδο όσον αφορά στην καταστολή των ναρκωτικών, εντάσσεται από των ως άνω συγγραφέα και το ν.δ. 3084/1954, όπως αυτό τροποποιήθηκε από τον α.ν. 230/1967.

⁸⁹ Για τη διάκριση των τριών περιόδων της ιστορικής διαδρομής της νομοθεσίας για τα ναρκωτικά στην Ελλάδα, βλ. *Μανωλεδάκης*, Η λογική της ποινικής καταστολής της χρήσης ναρκωτικών ουσιών, σε *Διάλογος με τον (ποινικό) νομοθέτη*, σελ. 31. Και για το όλο ζήτημα της ιστορικής διαδρομής της νομοθεσίας για τα ναρκωτικά στο ελληνικό ποινικό δίκαιο, βλ. επίσης *Παρασκευόπουλο*, Η καταστολή, σελ. 56 επ.

⁹⁰ *Ι. Μανωλεδάκης*, ό.π., σελ. 32.

Η έναρξη της τρίτης και τελευταίας περιόδου συμπίπτει με το ν.δ. 743/1970, με το οποίο, όπως παρατηρείται και πάλι από το *Μανωλεδάκη*⁹¹, γίνεται για πρώτη φορά ορατή η αναγωγή των ναρκωτικών σε «μάστιγα της κοινωνίας». Στο συγκεκριμένο νομοθέτημα απειλείται ποινή κάθειρξης για τη διακίνηση ναρκωτικών, ενώ παράλληλα αυξάνεται η ποινή του απλού – μη τοξικομανούς – χρήστη. Ως δείγματα προόδου επισημαίνονται⁹² η περιγραφή των πράξεων χρήσης και προμήθειας ναρκωτικών προς ίδια χρήση, η πρόβλεψη μέτρων ασφαλείας αντί ποινής για τους τοξικομανείς χρήστες και η επιεικέστερη μεταχείριση του τοξικομανή διακινητή σε σχέση με τον κοινό.

Το ν.δ. 743/1970 ακολούθησε η ψήφιση του ν. 1729/1987 για την «καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, προστασία των νέων και άλλες διατάξεις», ο οποίος αποτελεί και το θεμέλιο του ισχύοντος νόμου⁹³. Στο άρθρο 12 του νόμου αυτού προβλέπεται η ποινική μεταχείριση του (απλού) χρήστη ναρκωτικών ουσιών: «1. Όποιος για δική του αποκλειστικά χρήση προμηθεύεται ή κατέχει με οποιοδήποτε τρόπο ναρκωτικά σε μικρή ποσότητα ή κάνει χρήση τους, τιμωρείται με φυλάκιση. Η ποινή εκτελείται σε ειδικό σωφρονιστικό κατάστημα θεραπευτικού χαρακτήρα. 2. Αν ο χρήστης της παραγράφου 1 δεν έχει καταδικαστεί τελεσίδικα για άλλη παράβαση του νόμου αυτού και δεν παρουσιάζει συμπτώματα εξάρτησης από ναρκωτικές ουσίες, το δικαστήριο, εκτιμώντας τις ιδιαίτερες περιστάσεις καθώς και την προσωπικότητα του κατηγορουμένου, επιβάλλει αντί της ποινής της παραγράφου 1 το μέτρο της παρακολούθησης κατάλληλου συμβουλευτικού υποστηρικτικού προγράμματος, που καθορίζεται από τον Υπουργό Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, μετά από πρόταση του Συμβουλίου του άρθρου 1 παρ. 1 στα κέντρα υγείας που εδρεύουν σε κάθε νομό, σε συμβουλευτικούς σταθμούς, ή άλλα ανάλογα ιδρύματα.» Όπως παρατηρείται⁹⁴, από τις διατάξεις του ν. 1729/1987 συνάγεται μια τάση αφενός για ακόμη αυστηρότερη αντιμετώπιση των εμπόρων και των συνεργατών τους και αφετέρου για επιεικέστερη μεταχείριση των απλών χρηστών ή εξαρτημένων, με την παράλληλη λήψη θεραπευτικών μέτρων. Ο συγκεκριμένος νόμος υπέστη αρκετές τροποποιήσεις και τελικά αντικαταστάθηκε από τον ισχύοντα ν. 4139/2013.

Η τιμώρηση της χρήσης ναρκωτικών στο ν. 4139/2013 προβλέπεται στο άρθρο 29, σύμφωνα με το οποίο:

⁹¹ *Ι. Μανωλεδάκης*, ό.α.π.

⁹² *Ν. Παρασκευόπουλος*, Η καταστολή, σελ. 59.

⁹³ *Ν. Παρασκευόπουλος*, ό.α.π.

⁹⁴ *Ν. Κουράκης*, Ναρκωτικά και σύγχρονη πραγματικότητα, σελ. 21.

«1. Όποιος, για δική του αποκλειστικά χρήση, με οποιονδήποτε τρόπο προμηθεύεται ή κατέχει ναρκωτικά, σε ποσότητες⁹⁵ που δικαιολογούνται μόνο για την ατομική του χρήση ή κάνει χρήση αυτών ή καλλιεργεί φυτά κάνναβης σε αριθμό ή έκταση που δικαιολογούνται μόνο για την ατομική του χρήση, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι πέντε (5) μηνών. Η διαπίστωση του σκοπού εξυπηρέτησης της δικής του αποκλειστικά χρήσης γίνεται με συνεκτίμηση του είδους, της καθαρότητας και της ποσότητας του συγκεκριμένου ναρκωτικού, σε συνδυασμό με τη συχνότητα χρήσης, το χρόνο χρήσης, την ημερήσια δόση και τις ιδιαίτερες ανάγκες χρήσης του συγκεκριμένου χρήστη.

2. Ο δράστης της πράξης της προηγούμενης παραγράφου μπορεί να κριθεί ατιμώρητος, εάν το δικαστήριο, εκτιμώντας τις περιστάσεις τέλεσης της πράξης και την προσωπικότητα του δράστη, κρίνει ότι η αξιόποινη πράξη ήταν εντελώς περιστασιακή και δεν είναι πιθανόν να επαναληφθεί.

3. Καταδικαστικές αποφάσεις της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου δεν καταχωρίζονται στα αντίγραφα των δελτίων ποινικού μητρώου.

4. Με φυλάκιση μέχρι δύο ετών τιμωρείται όποιος καταρτίζει πλαστή, νοθεύει ή χρησιμοποιεί πλαστή ιατρική συνταγή χορήγησης ναρκωτικών με σκοπό τη χρήση τους από τον ίδιο.»

Στο άρθρο 30 του ν. 4139/2013 προβλέπεται η ποινική μεταχείριση των εξαρτημένων χρηστών. Στην παρ. 1 δίνεται ο νομοθετικός ορισμός της εξάρτησης, σύμφωνα με την οποία «Όσοι απέκτησαν την έξη της χρήσης ναρκωτικών και δεν μπορούν να την αποβάλουν με τις δικές τους δυνάμεις, υποβάλλονται σε ειδική μεταχείριση κατά τους όρους του άρθρου αυτού και των άρθρων 31-35». Στην παρ. 4 περ. α' του ίδιου άρθρου προβλέπεται το ατιμώρητο του χρήστη όταν αυτός είναι εξαρτημένος. Βλέπουμε λοιπόν ότι ο νομοθέτης, συνεχίζοντας στο ίδιο πλαίσιο με αυτό του ν. 1729/1987, αντιμετωπίζοντας δηλαδή τον εξαρτημένο χρήστη ως

⁹⁵ Στον ισχύοντα νόμο δε γίνεται λόγος για συγκεκριμένες ποσότητες από τις οποίες θα κριθεί εάν τα ναρκωτικά που βρίσκονται στην κατοχή κάποιου προορίζονται για την προσωπική του χρήση και επομένως θα εφαρμοστεί το άρθρο 29 και όχι το άρθρο 20 για τη διακίνηση ναρκωτικών. Βλ. ωστόσο το προϊσχύσαν άρθρο 29 του ν. 3459/2006 όπως αυτό τροποποιήθηκε από το άρθρο 15 του ν. 3727/2009 και το άρθρο 15 του ν. 3772/2009: «...Η διαπίστωση της εξυπηρέτησης της δικής του αποκλειστικά ανάγκης για τη συγκεκριμένη ουσία γίνεται με συνεκτίμηση του είδους, της ποσότητας και της καθαρότητας της ουσίας, καθώς και των διαγνωστικών στοιχείων που αναφέρονται στο άρθρο 30. Ειδικά για τις ναρκωτικές ουσίες της ηρωίνης, κοκαΐνης και κατεργασμένης και ακατέργαστης κάνναβης, θεωρείται, εκτός αν το δικαστήριο κρίνει άλλως, ότι καλύπτει τις ανάγκες ενός χρήστη, έστω και εξαρτημένου, όταν το όριο της κατασχεθείσας ποσότητας κάθε επιμέρους ναρκωτικής ουσίας, ανεξαρτήτως καθαρότητας, δεν υπερβαίνει το μεικτό με την άμεση συσκευασία βάρος του ενός και ημίσεως (1,5) γραμμαρίου ηρωίνης ή κοκαΐνης, των πενήντα (50) γραμμαρίων ακατέργαστης κάνναβης και των πέντε (5) γραμμαρίων κατεργασμένης κάνναβης...». (Α. Κοτσαλής, Ναρκωτικά, κατ' άρθρο ερμηνεία, 3^η έκδοση, σελ. 525).

άρρωστο και όχι ως εγκληματία, αφήνει τη συμπεριφορά της χρήσης από εξαρτημένο άτομο ατιμώρητη και για το λόγο αυτό δε θα μας απασχολήσει η συγκεκριμένη διάταξη.

Όσον αφορά στο άρθρο 29, την απλή χρήση ναρκωτικών και τις εξυπηρετικές αυτής πράξεις (προμήθεια, κατοχή, καλλιέργεια προς ίδια χρήση), στην Αιτιολογική Έκθεση του νόμου 4139/2013 αναφέρονται τα ακόλουθα: «Με το νέο νόμο, τόσο η χρήση ναρκωτικών ουσιών όσο και οι αναγκαία συνεχόμενες με αυτήν πράξεις της προμήθειας και κατοχής ναρκωτικών προς ιδίαν αποκλειστική χρήση του προσώπου συνεχίζουν να αποτελούν αξιόποινη πράξη, καθότι τούτο *εμπεδώνει την αντίληψη ότι αποτελούν πράξεις που η πολιτεία δεν επιδοκιμάζει*».

Σε αυτό το πλαίσιο, και αξιοποιώντας τα συμπεράσματα από το πρώτο μέρος της παρούσης, θα επιχειρηθεί ειδικά η διερεύνηση της νομιμοποιητικής βάσης της ποινικοποίησης της χρήσης ναρκωτικών ουσιών, ως αυτοπροσβολής.

2. Το προστατευόμενο έννομο αγαθό

Ως προστατευόμενα έννομα αγαθά στη διάταξη για τη χρήση (άρ. 29 ν. 4139/2013) αναγνωρίζονται η υγεία και η ζωή του συγκεκριμένου χρήστη⁹⁶. Ο *Μανωλεδάκης*⁹⁷ θεωρεί μοναδικό προσβαλλόμενο αγαθό στη χρήση ναρκωτικών την υγεία του χρήστη. Η σημασία της συγκεκριμένης άποψης αναδεικνύεται παρακάτω, στο πλαίσιο της προβληματικής περί εξουσίας διάθεσης του εννόμου αγαθού από το φορέα του.

Αντίθετα, στη διάταξη περί διακίνησης ναρκωτικών (άρθρο 20 ν. 4139/2013) το έννομο αγαθό που προσβάλλεται είναι η υγεία και η ζωή αόριστου αριθμού προσώπων⁹⁸. Σύμφωνα με τον *Παρασκευόπουλο*⁹⁹ η διακίνηση ναρκωτικών εκτός από τη ζωή και την υγεία αόριστου αριθμού προσώπων, προσβάλλει επιπλέον την ελευθερία του χρήστη, μέσω της ώθησης ή της συμβολής της στην εξάρτηση. Έχει βέβαια διατυπωθεί και η άποψη ότι η διάταξη έχει τεθεί χάριν προστασίας υπερατομικών εννόμων αγαθών¹⁰⁰, όπως η μονοπωλιακή κρατική εξουσία επί των ναρκωτικών, η νεότητα και η υγεία του λαού. Η τελευταία ωστόσο έχει δεχθεί κριτική¹⁰¹, χαρακτηριζόμενη ως μια προσπάθεια απομάκρυνσης από την προστασία των αγαθών των εξατομικευμένων χρηστών και αναγωγής της κοινωνικής ολότητας σε προστατευόμενο έννομο αγαθό. Επισημαίνεται άλλωστε στο πλαίσιο αυτής της κριτικής η αντανάκλαση οποιασδήποτε προσβολής ατομικού αγαθού και στο κοινωνικό σύνολο, γεγονός που δε θα πρέπει όμως να οδηγεί στην αναίρεση της αναγνώρισης του ατομικού εννόμου αγαθού ως ειδικά και πρωταρχικά προστατευόμενου¹⁰², καθώς εάν κάτι τέτοιο γίνει δεκτό, θα έπρεπε κατ' επέκταση να θεωρηθεί «η κοινωνία» ή «η έννομη τάξη» ως το μοναδικό προστατευόμενο έννομο αγαθό του συνόλου της ποινικής νομοθεσίας¹⁰³.

⁹⁶ *Κωστάρας Αλ.*, Χρήση ναρκωτικών: ατιμώρητη αυτοπροβολή ή αξιόποινη συμπεριφορά;, 2009, σελ. 73, *Παρασκευόπουλος Ν.*, Η καταστολή, σελ. 79, *Παύλου Στ.*, Ναρκωτικά, 2008, σελ. 178.

⁹⁷ *Μανωλεδάκης*, Διάλογος με τον (ποινικό) νομοθέτη, 1995, σελ. 38-39.

⁹⁸ *Παρασκευόπουλος Ν.*, Η καταστολή, σελ. 79, *Κωστάρας Αλ.*, ό.π., 2009, σελ. 72, *Παύλου Στ.*, Ναρκωτικά, 2008, σελ. 73: «το προσβαλλόμενο έννομο αγαθό είναι η ζωή και η υγεία όλων εκείνων που έχουν ήδη εμπλακεί ή κινδυνεύουν να πέσουν ως (μελλοντικοί) χρήστες στα δίχτυα των διακινητών».

⁹⁹ *Παρασκευόπουλος Ν.*, Η καταστολή, σελ. 79-80.

¹⁰⁰ *Κωστάρας Αλ.*, ό.π., 2009, σελ. 73.

¹⁰¹ *Παρασκευόπουλος Ν.*, Η καταστολή, σελ. 80, *Παύλου Στ.*, Ναρκωτικά, 2008, σελ. 74-75.

¹⁰² *Παρασκευόπουλος Ν.*, Η καταστολή, σελ. 80.

¹⁰³ *Στ. Παύλου*, Ναρκωτικά, 2008, σελ. 75.

3. Η χρήση ναρκωτικών ως αυτοπροσβολή

3.1. Χρήση ναρκωτικών και εξουσία διάθεσης του προστατευόμενου εννόμου αγαθού από τον χρήστη

Όπως αναπτύχθηκε στο πρώτο μέρος, στη βιβλιογραφία υποστηρίζονται και οι δύο απόψεις σχετικά με την εξουσία διάθεσης του εννόμου αγαθού από το φορέα του. Η πρώτη άποψη, με βασικό εκπρόσωπο το Μανωλεδάκη, αναγνωρίζει μεν στο άτομο μία εξουσία διάθεσης του εννόμου αγαθού του οποίου είναι φορέας, θέτοντας όμως ένα απώτατο όριο στην εξουσία αυτή: την επιφύλαξη της δημόσιας τάξης, υπό την έννοια ότι η διάθεση του αγαθού δεν επιτρέπεται όταν συνεπάγεται στην καθολική αναίρεση της λειτουργίας του. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη άποψη, ο «κανόνας» αυτός ισχύει, ανεξαρτήτως του εάν η διάθεση του αγαθού γίνεται με τη μορφή της αυτοπροσβολής ή της συναίνεσης σε ετεροπροσβολή. Αντίθετα, σύμφωνα με τη δεύτερη άποψη – η οποία γίνεται αποδεκτή και στην παρούσα εργασία – τα όρια στην εξουσία διάθεσης του εννόμου αγαθού από το φορέα του διαφοροποιούνται αναλόγως με το εάν πρόκειται για αυτοπροσβολή ή για συναίνεση σε ετεροπροσβολή. Έτσι, στην περίπτωση της αυτοπροσβολής, στην οποία το πρόσωπο του δράστη και του φορέα του προστατευόμενου από την αντίστοιχη ποινική διάταξη εννόμου αγαθού συμπίπτουν, δεν τίθενται όρια στην εξουσία διάθεσης του αγαθού, αφού δυσχερώς νοείται προστασία του ατόμου από τον εαυτό του και μάλιστα υπό την απειλή ποινικής κύρωσης.

Κατόπιν αυτής της σύντομης ανακεφαλαίωσης, θα οδηγείτο κανείς στο συμπέρασμα ότι οι οπαδοί της πρώτης άποψης τάσσονται υπέρ της ποινικοποίησης της χρήσης ναρκωτικών ουσιών και οι οπαδοί της δεύτερης κατά, ως ανεπίτρεπτης ποινικοποίησης πράξης αυτοπροσβολής.

Ωστόσο, ενδιαφέρον παρουσιάζει στο σημείο αυτό η άποψη του Μανωλεδάκη, ο οποίος, όπως και προηγουμένως αναφέρθηκε, αναγνωρίζει ως μοναδικό προσβαλλόμενο έννομο αγαθό στη χρήση ναρκωτικών την υγεία του χρήστη. Στο πλαίσιο της ελεύθερης διάθεσης του αγαθού της υγείας σε μια «ατομική του όψη» - η οποία δε συνεπάγεται την άμεση και ολοκληρωτική καταστροφή της όπως συμβαίνει στην αυτοκτονία με το αγαθό της ζωής – υποστηρίζει ότι «η χρήση ναρκωτικών, όπως και η χρήση οινοπνεύματος, καπνού ή κάποιων φαρμακευτικών ουσιών, ως βλαπτική απλώς για την υγεία του ανθρώπου, δεν μπορεί – ευρισκόμενη μέσα στα

πλαίσια της καθαρής αυτοπροσβολής – να συνιστά άδικη πράξη σ' ένα φιλελεύθερο σύστημα ποινικού δικαίου»¹⁰⁴.

3.2. Χρήση ναρκωτικών και νομικός πατερναλισμός

Με βάση τα όσα αναπτύχθηκαν στο πρώτο μέρος σχετικά με το νομικό πατερναλισμό, οδηγηθήκαμε στην απόκρουσή του ως νομιμοποιητικής βάσης για την ποινικοποίηση πράξεων αυτοπροσβολής.

Ωστόσο, η θεμελίωση της ποινικοποίησης της χρήσης ναρκωτικών ουσιών υποστηρίζεται στο πλαίσιο ενός ήπιου πατερναλισμού, με το επιχείρημα ότι η χρήση «συνιστά μεν αυτοβλάβη αλλά συγχρόνως οδηγεί σε ολοκληρωτική άρση της αυτονομίας του ατόμου», καθιστώντας έτσι την απειλή ποινής «επιτρεπτή επέμβαση, αφού γίνεται υπό καθεστώς άρσης της αυτονομίας», προστατεύοντας το άτομο από την αυτοκαταστροφή στην οποία «με μαθηματική βεβαιότητα» οδηγείται¹⁰⁵. Στη θέση αυτή, ωστόσο, εκλαμβάνεται ως βέβαιο το ενδεχόμενο εξάρτησης¹⁰⁶ του χρήστη από τις ναρκωτικές ουσίες, γεγονός που δεν επαληθεύεται εμπειρικά – η χρήση είναι πιθανό να οδηγήσει στην εξάρτηση, η πιθανότητα αυτή είναι ίσως αυξημένη, αλλά δεν μπορεί να θεωρηθεί βέβαιη. Ενδιαφέρον στο πλαίσιο κριτικής της ως άνω άποψης παρουσιάζει και η επισήμανση του *Τριανταφύλλου*, σύμφωνα με την οποία, η ικανότητα αυτόνομης απόφασης θα πρέπει να διαπιστώνεται *in concreto* και όχι με βάση αμάχητα τεκμήρια. Επιπλέον, ο νόμος τιμωρεί τον μη εξαρτημένο χρήστη του άρ. 29, ενώ ο εξαρτημένος χρήστης παραμένει ατιμώρητος (άρ. 30 παρ. 4 περ. α'), καθώς όπως προκύπτει ήδη από την Εισηγητική Έκθεση του ν. 1729/1987, οι εξαρτημένοι χρήστες αντιμετωπίζονται ως άρρωστοι και όχι ως εγκληματίες¹⁰⁷.

¹⁰⁴ *I. Μανωλεδάκης*, Διάλογος με τον (ποινικό) νομοθέτη, 1995, σελ. 38, όπου και επισημαίνει επίσης ότι η χρήση ναρκωτικών ακόμη και όταν οδηγεί στο θάνατο δεν συνιστά αυτοκτονία, διακρίνοντας την τελευταία περίπτωση από την αυτοκτονία με λήψη υπερβολικής δόσης ναρκωτικών, στην οποία προέχει το στοιχείο της αυτοκτονίας και όχι της χρήσης ναρκωτικών. Για την τελευταία περίπτωση βλ. και Βουλ. Δικ. Συμβ. του Διαρκούς Στρατοδικείου Θεσσαλονίκης 406/1987 (με πρόταση Α. Παπαδαμάκη, Αρμ 1988, σελ. 65), σύμφωνα με το οποίο η απόπειρα αυτοκτονίας με λήψη ναρκωτικών ουσιών δεν τιμωρείται ως χρήση ναρκωτικών. Βλ. τη θετική κριτική του *Παρασκευόπουλου* στο παραπάνω βούλευμα, σε Η καταστολή, 2014, σελ. 168 σημ. 48 και 195 σημ. 127.

¹⁰⁵ *Χρ. Μυλωνόπουλος*, ΠοινΔικ 2013, σελ. 2, Γ. Τριανταφύλλου, ό.π., σελ. 197 σημ. 732.

¹⁰⁶ Βλ. άρθρο 30 παρ. 1 ν. 4139/2013 για το νομοθετικό ορισμό της εξάρτησης: «Όσοι απέκτησαν την έξη της χρήσης ναρκωτικών και δεν μπορούν να την αποβάλουν με τις δικές τους δυνάμεις...».

¹⁰⁷ *N. Παρασκευόπουλος*, Η καταστολή, 2014, σελ. 206.

Εκτός βέβαια, αν στην παραπάνω άποψη ως «άρση της αυτονομίας» δε νοείται η εξάρτηση του ατόμου από τις ναρκωτικές ουσίες, αλλά η ίδια η επιλογή της αυτοκαταστροφής, η οποία ωστόσο – τουλάχιστον από την εδώ υποστηριζόμενη άποψη – αποτελεί ακραία ίσως, προστατευόμενη πάντως εκδήλωση του δικαιώματος του ατόμου σε αυτοπροσδιορισμό (Σ. 5§1), όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω. Δυσχερώς, τέλος, νοείται το ενδεχόμενο άγνοιας του ατόμου σχετικά με τις βλαπτικές συνέπειες της χρήσης ναρκωτικών και η εξ αυτού του λόγου υπαγωγή της συμπεριφοράς του στην «ανελεύθερη επιλογή» που προστατεύει ο ήπιος πατερναλισμός, καθώς στο πλαίσιο της σημερινής πραγματικότητας αλλά και λόγω της νομοθετικής απαγόρευσης της διακίνησης ναρκωτικών ουσιών, πρέπει να θεωρηθεί, νομίζω, δεδομένη η επαρκής πληροφόρηση του μέσου πολίτη σχετικά.

4. Χρήση ναρκωτικών ως ετεροπροσβολή;

Έχοντας απορρίψει τη νομιμοποίηση του ποινικού δικαίου προς τιμώρηση γνήσιων πράξεων αυτοπροσβολής, τίθεται το ερώτημα μήπως η χρήση ναρκωτικών, εκτός από αυτοπροσβολή, συνιστά ταυτόχρονα και ετεροπροσβολή με τη μορφή της πρόκλησης βλάβης ή κινδύνου βλάβης σε έννομα αγαθά άλλου φορέα, διαφορετικού από τον χρήστη.

Επισημαίνεται¹⁰⁸, όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγική οριοθέτηση των δύο εννοιών, ότι προκειμένου να κριθεί μια αυτοπροσβολή παράλληλα και ως ετεροπροσβολή, θα πρέπει «στο (αυτοπροσβαλλόμενο) σώμα ή ιδιόκτητο αντικείμενο του δράστη να ενσαρκώνεται και αγαθό (συμφέρον) *αυτοτελώς προστατευόμενο* ενός άλλου φορέα (π.χ. στρατιωτική υπηρεσία, περιουσία άλλου προσώπου) ή να προκαλείται από αυτήν αιτιακά, βλάβη ή κίνδυνος βλάβης σε άλλα αγαθά (ΠΚ 273)».

4.1. Παρέκβαση: Τα εγκλήματα διακινδύνευσης

Σκόπιμη κρίνεται στο σημείο αυτό μία σύντομη αναφορά στα εγκλήματα διακινδύνευσης και ειδικότερα στην έννοια της αφηρημένης διακινδύνευσης, προς την πληρέστερη εξέταση του ενδεχομένου η χρήση ναρκωτικών να αποτελεί (και) ετεροπροσβολή.

Όπως είναι γνωστό, τα εγκλήματα διακρίνονται σε εγκλήματα βλάβης και εγκλήματα διακινδύνευσης, με τα τελευταία να διακρίνονται περαιτέρω σε εγκλήματα συγκεκριμένης και σε εγκλήματα αφηρημένης διακινδύνευσης, ενώ στο μεταίχμιο των δύο αυτών υποκατηγοριών αναγνωρίζεται και μία τρίτη υποκατηγορία εγκλημάτων διακινδύνευσης, αυτή των εγκλημάτων «αφηρημένα συγκεκριμένης» ή αλλιώς, δυνητικής διακινδύνευσης. Εν προκειμένω, θα ασχοληθούμε με την έννοια της «αφηρημένης διακινδύνευσης», καθώς στο πλαίσιο αυτής υποστηρίζεται η θεμελίωση της ποινικοποίησης της χρήσης ναρκωτικών ως ετεροπροσβολής.

Έτσι λοιπόν, ενώ στα εγκλήματα συγκεκριμένης διακινδύνευσης ο κίνδυνος είναι στοιχείο της αντικειμενικής τους υπόστασης και η τελευταία πληρούται όταν επέλθει ως αποτέλεσμα της συμπεριφοράς του δράστη συγκεκριμένος κίνδυνος του υλικού τους αντικειμένου (π.χ. έκθεση

¹⁰⁸I. Μανωλεδάκης, Τα όρια της ποινικής καταστολής σε ένα φιλελεύθερο σύστημα ποινικού δικαίου, σε Διάλογος με τον (ποινικό) νομοθέτη, σειρά Ποινικά (47), σελ. 25 και σημ. 34.

υπό ευρεία έννοια – 306 παρ. 1 β' ΠΚ, έκθεση της χώρας σε κίνδυνο πολέμου ή εχθροπραξιών – 140 ΠΚ), στα εγκλήματα αφηρημένης διακινδύνευσης δεν απαιτείται να διαπιστωθεί η επέλευση συγκεκριμένου κινδύνου ως προς κάποιο υλικό αντικείμενο: ο κίνδυνος δεν αποτελεί στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος, αλλά το νομοθετικό λόγο τιμώρησής του (π.χ. καταρτισμός ένοπλης ομάδας – 195 ΠΚ, συμπλοκή – 313 ΠΚ)¹⁰⁹. Πρόκειται δηλαδή, όπως παρατηρείται για «πράξεις τόσο επικίνδυνες ώστε η επέλευση συγκεκριμένου κινδύνου δεν απαιτείται καν να διαπιστωθεί»¹¹⁰.

Ωστόσο, εφόσον με τα εγκλήματα διακινδύνευσης το όριο της ποινικής προστασίας μετατίθεται προς τα εμπρός¹¹¹, πρέπει να γίνει δεκτό ότι δεν μπορεί να θεωρείται κίνδυνος η οποιαδήποτε δυνατότητα βλάβης, ακόμη δηλ. και η πιο απομακρυσμένη¹¹². Έτσι λοιπόν, η έννοια της αφηρημένης διακινδύνευσης εξειδικεύεται και συγκεκριμενοποιείται από την *Καϊάφα – Γκμπάντι* ως εξής: για την κατάφαση αφηρημένου κινδύνου, απαιτείται «με την πράξη που τυποποιείται στο νόμο να δημιουργείται τουλάχιστον μια πηγή κινδύνου, να δρομολογείται δηλαδή μια αυτοδύναμη αιτιώδης διαδρομή προς τη βλάβη με τη μορφή θεμελίωσης μιας λειτουργικής πηγής κινδύνου που εκπέμπει πραγματικά κίνδυνο, είναι ανοικτή δηλαδή προσβάσιμη στα έννομα αγαθά και μπορεί να οδηγήσει έτσι αυτοδύναμα στη βλάβη τους, καθώς τούτο εξαρτάται κατά βάση από το πλησίασμα και την είσοδο των εννόμων αγαθών σ' αυτήν ή αντίστροφα από την επέκτασή της προς αυτά¹¹³».

Η απαίτηση αυτή για την κίνηση μιας αιτιώδους διαδρομής με αυτοδύναμη εξέλιξη προς τη βλάβη φαίνεται ορθή, θέτοντας με τον τρόπο αυτό ένα όριο σε ενδεχόμενη υπερβολική διεύρυνση του ποινικού δικαίου. Όπως επισημαίνεται¹¹⁴, «το ποινικό δίκαιο δεν μπορεί να διαχειρίζεται ανύπαρκτους κινδύνους, γιατί τούτο στερώντας την ελευθερία των πολιτών, οφείλει να το κάνει με επαρκή λόγο».

¹⁰⁹ Χρ. Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο, ΓενΜ Ι, σελ. 150.

¹¹⁰ Χρ. Μυλωνόπουλος, ό.π., σελ. 151.

¹¹¹ Ν. Ανδρουλάκης, Ποινικό Δίκαιο, ΓενΜ, σελ. 171.

¹¹² Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι, Κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα, 2005, σελ. 40.

¹¹³ Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι, ό.π., σελ. 42.

¹¹⁴ Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι, ό.π., σελ. 57.

4.2. Βλάβη ή διακινδύνευση εννόμων αγαθών τρίτων από τη χρήση ναρκωτικών ουσιών

Επιστρέφοντας μετά τη σύντομη παρέκβαση για τα εγκλήματα διακινδύνευσης στο θέμα του παρόντος κεφαλαίου, θα ακολουθήσει η αναφορά των προκαλούμενων από τη χρήση ναρκωτικών ετεροπροσβολών και στη συνέχεια θα επιχειρηθεί μία κριτική τους προσέγγιση.

Οι ετεροπροσβολές που υποστηρίζεται ότι προέρχονται από τη χρήση ναρκωτικών ουσιών συνοψίζονται στις εξής: προσβολή της δημόσιας υγείας¹¹⁵, αυξημένη εγκληματικότητα χρηστών¹¹⁶, πρόκληση συναισθημάτων οδύνης και φόβου στους οικείους του χρήστη¹¹⁷ και στέρηση από το κοινωνικό σύνολο και την οικογένεια του (εξαρτημένου) χρήστη των υπηρεσιών του¹¹⁸.

Ωστόσο, παρατηρείται¹¹⁹ ότι η βλάβη της δημόσιας υγείας δεν μπορεί να έγκειται μόνο στη βλάβη της υγείας του ίδιου του χρήστη, αφού με την απλή χρήση ναρκωτικών δε δρομολογείται μια αυτοδύναμη αιτιώδης διαδρομή προς τη βλάβη της υγείας αόριστου αριθμού προσώπων. Μάλιστα, όπως παρατηρεί ο Μανωλεδάκης¹²⁰ εμπειρικά δεν υπάρχει «δημόσια υγεία», αλλά η υγεία του κάθε ατόμου ξεχωριστά.

Ως βάση για την ποινικοποίηση της χρήσης ναρκωτικών ως ετεροπροσβολής προτείνεται επιπλέον το γεγονός ότι η πλειοψηφία των χρηστών προβαίνει σε εγκληματικές πράξεις – κατά κύριο λόγο σε εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας – είτε προκειμένου να εξασφαλίσουν τη δόση τους είτε υπό την επήρεια ουσιών. Όμως, η αυξημένη εγκληματικότητα των χρηστών επικρίνεται ως νομιμοποιητική βάση για την ποινικοποίηση της χρήσης καθεαυτής¹²¹, με το επιχείρημα ότι το ελληνικό ποινικό δίκαιο τιμωρεί την πράξη και όχι την επικινδυνότητα, η

¹¹⁵Ν. Παρασκευόπουλος, Η καταστολή, 2014, σελ. 158, Κ. Χατζηκόστας, ΠοινΔικ 2005, σελ.742, Γ. Τριανταφύλλου, ό.π., σελ. 196.

¹¹⁶Ν. Παρασκευόπουλος, Η καταστολή, 2014, σελ. 159, Χρ. Μυλωνόπουλος, ΠοινΔικ 2013, σελ. 2, Κ. Χατζηκόστας, ΠοινΔικ 2005, σελ.742.

¹¹⁷Ν. Παρασκευόπουλος, Η καταστολή, 2014, σελ. 159, Χρ. Μυλωνόπουλος, ΠοινΔικ 2013, σελ. 2, Κ. Χατζηκόστας, ΠοινΔικ 2005, σελ.742.

¹¹⁸ Χρ. Μυλωνόπουλος, ΠοινΔικ 2013, σελ. 2.

¹¹⁹Ν. Παρασκευόπουλος, Η καταστολή, 2014, σελ. 158, Χρ. Μυλωνόπουλος, ΠοινΔικ 2013, σελ. 2, Κ. Χατζηκόστας, ΠοινΔικ 2005, σελ.742.

¹²⁰ Ι. Μανωλεδάκης, Το έννομο αγαθό, σελ. 117-118.

¹²¹ Κ. Χατζηκόστας, ΠοινΔικ 2005, σελ.742.

οποία μπορεί να ληφθεί υπόψη κατά το νόμο μόνο για τον προσδιορισμό του είδους ή του μεγέθους της ποινής¹²². Η ποινικοποίηση για παράδειγμα της κλοπής από το χρήστη προς εξασφάλιση της δόσης του¹²³ ή της οδήγησης υπό την επήρεια ναρκωτικών, συνιστούν επαρκή προστασία των αντίστοιχων εννόμων αγαθών, χωρίς να απαιτείται περαιτέρω η ποινικοποίηση της λογικά πρότερης αλλά όχι πάντως κατ' αναγκαιότητα καταλήγουσας στα συγκεκριμένα ή συναφή με αυτά εγκλήματα, χρήσης¹²⁴.

Όσον αφορά στην πρόκληση δυσάρεστων συναισθημάτων στους οικείους του χρήστη, ορθά αντιτείνεται ότι η εξασφάλιση των θετικών συναισθημάτων των τρίτων δεν αποτελεί ούτε υποχρέωση, ούτε επιδίωξη του ποινικού δικαίου¹²⁵. Εφόσον λοιπόν, η εγγύηση των συναισθημάτων αυτών δεν αποτελεί κάποιο αυτοτελώς προστατευόμενο έννομο αγαθό, η χρήση ναρκωτικών δεν μπορεί να καθίσταται αξιόποινη πράξη για το συγκεκριμένο λόγο. Με το ίδιο σκεπτικό, και για τον πρόσθετο λόγο της μη πλήρωσης των απαιτούμενων για την κατάφαση της αφηρημένης διακινδύνευσης όρων όπως αυτοί προσδιορίστηκαν ανωτέρω, αποκρούεται ως προερχόμενη από τη χρήση ετεροπροσβολή, η δυσμενής επιρροή που μπορεί να έχει το «παράδειγμα» του χρήστη σε τρίτα πρόσωπα¹²⁶.

Τέλος, η στέρηση των υπηρεσιών του (εξαρτημένου) χρήστη από το κοινωνικό σύνολο και την οικογένειά του ως βάση για την ποινικοποίηση, υποδηλώνει μάλλον την αντίληψη και αντιμετώπιση του ατόμου ως εργαλείου προς την εξυπηρέτηση των συμφερόντων και των αναγκών του κράτους.

Συμπερασματικά, διαπιστώνεται ,κατά τη διατύπωση του *Παύλου*¹²⁷, ότι «δεν βλάπτονται ούτε καν διακινδυνεύουν έννομα αγαθά άλλων φορέων, αφού με την πράξη της χρήσης δεν τίθεται εμπειρικά κάποιος αιτιακός όρος, ο οποίος να μπορεί να οδηγήσει σε ετεροπροσβολή άλλης μονάδας εννόμου αγαθού».

¹²² *Ν. Παρασκευόπουλος*, Η καταστολή, 2014, σελ. 160, *Στ. Παύλου*, 2008, σελ. 180.

¹²³ Η επεικέστερη ποινική του μεταχείριση σε περίπτωση που αυτός είναι εξαρτημένος είναι κάτι διαφορετικό.

¹²⁴ *Κ. Χατζηκόστας*, ΠοινΔικ 2005, σελ.742, όπου και επισημαίνεται ότι «Το Ποινικό Δίκαιο δικαιούται και οφείλει να παρέμβει μόνο εφόσον τελεσθούν τα αδικήματα αυτά».

¹²⁵ *Κ. Χατζηκόστας*, ΠοινΔικ 2005, σελ.743, *Ι. Μανωλεδάκης*, Τα όρια της ποινικής καταστολής σε ένα φιλελεύθερο σύστημα ποινικού δικαίου, σε *Διάλογος με τον (ποινικό) νομοθέτη*, σειρά Ποινικά (47), σελ. 25, σημ. 34.

¹²⁶ *Χρ. Μυλωνόπουλος*, ΠοινΔικ 2013, σελ. 2, *Ν. Κουράκης*, Αποποινικοποίηση της χρήσης ουσιών: υπέρ ή κατά;, σελ. 7.

¹²⁷ *Στ. Παύλου*, Ναρκωτικά, 2008, σελ. 179. Στο ίδιο συμπέρασμα οδηγείται και ο *Χατζηκόστας*, ΠοινΔικ 2005, σελ. 743.

5. Τιμώρηση πράξεων διακίνησης ναρκωτικών

Κατόπιν της ανάλυσης που προηγήθηκε σχετικά με την – κατά την εδώ υποστηριζόμενη άποψη – ανομιμοποίητη ποινικοποίηση της χρήσης ναρκωτικών ουσιών, εύλογα τίθεται το ερώτημα σχετικά με τη νομιμοποίηση ή μη της ποινικοποίησης της διακίνησης ναρκωτικών¹²⁸. Κι αυτό, γιατί η πράξη διακίνησης ναρκωτικών καθεαυτή δεν μπορεί να οδηγήσει σε βλάβη εννόμων αγαθών του χρήστη χωρίς την περαιτέρω συμπεριφορά της χρήσης, χωρίς δηλαδή να λάβει χώρα και μία πράξη αυτοπροσβολής.

Επανέρχεται λοιπόν το ερώτημα σχετικά με τη νομιμοποίηση του πατερναλισμού ως θεμελίου για την ποινικοποίηση πράξεων, αυτή τη φορά όμως με τη μορφή του έμμεσου πατερναλισμού, αφού πρόκειται για τιμώρηση του διακινητή (τρίτου) χάριν της προστασίας του χρήστη, η αυτονομία του οποίου περιορίζεται μέσω της απαγόρευσης να διαθέσει ελεύθερα το έννομο αγαθό του οποίου είναι φορέας¹²⁹. Εκ πρώτης όψεως και λόγω της ιδιότητας του διακινητή ως τρίτου σε σχέση με τον χρήστη, η προβληματική αυτή θυμίζει την αντίστοιχη προβληματική σχετικά με τα όρια εξουσίας διάθεσης του εννόμου αγαθού από το φορέα του με τη μορφή της συναίνεσης σε ετεροπροσβολή. Στο πλαίσιο αυτής της προβληματικής, κατά την απολύτως κρατούσα γνώμη, τίθενται κάποια ανυπέρβλητα όρια στην εξουσία διάθεσης του εννόμου αγαθού, με αποτέλεσμα να μην αίρεται ο άδικος χαρακτήρας της πράξης του τρίτου σε περιπτώσεις βαρειάς προσβολής της ανθρώπινης προσωπικότητας. Ωστόσο, στην περίπτωση της διακίνησης ναρκωτικών δεν πρόκειται για συναίνεση σε ετεροπροσβολή, αφού όπως επισημάνθηκε ήδη, για την επέλευση της βλάβης απαιτείται να ακολουθήσει και η συμπεριφορά της χρήσης¹³⁰.

Εφόσον λοιπόν δεν πρόκειται για έγκλημα βλάβης, πρέπει να εξετασθεί το εάν πρόκειται για έγκλημα διακινδύνευσης. Στις περιπτώσεις μάλιστα που δεν είναι γνωστό το πρόσωπο που θα κάνει χρήση της παραδιδόμενης ναρκωτικής ουσίας, γίνεται λόγος για εγκλήματα αφηρημένης διακινδύνευσης αόριστου αριθμού προσώπων¹³¹. Παρατηρείται¹³² ωστόσο, ότι σε αυτήν την

¹²⁸ Κ. Χατζηκόστας, ΠοινΔικ 2005, σελ. 750 επ.

¹²⁹ Υπενθυμίζεται στο σημείο αυτό ότι προστατευόμενα έννομα αγαθά στη διάταξη για τη διακίνηση είναι κατά την κρατούσα άποψη η υγεία και η ζωή αόριστου αριθμού προσώπων, ενώ ο Παρασκευόπουλος αναγνωρίζει περαιτέρω ως προστατευόμενο έννομο αγαθό και την ελευθερία του χρήστη μέσω της ώθησης ή της συμβολής στην εξάρτηση, κάνοντας λόγο σαφώς για πράξεις ετεροπροσβολής (Η καταστολή, σελ. 78-80).

¹³⁰ Βλ. παρατήρηση Χατζηκόστας, ΠοινΔικ 2005, σελ. 752, σημ. 107.

¹³¹ Έτσι ο Παρασκευόπουλος, ό.π., σελ. 79.

¹³² Κ. Χατζηκόστας, ΠοινΔικ 2005, σελ. 750.

περίπτωση, κατά την οποία δηλ. τίθενται σε κίνδυνο έννομα αγαθά μελλοντικών χρηστών, μη εξατομικευμένων, πρόκειται για κίνδυνο τελείως αφηρημένο¹³³.

Ο Χατζηκώστας καταλήγει στην αποδοχή μιας μορφής ήπιου πατερναλισμού ως βάσης για την ποινικοποίηση των πράξεων διακίνησης ναρκωτικών. Η παραδοχή αυτή, βέβαια, εμφανίζεται δογματικά συνεπής μόνο στην περίπτωση της διακίνησης προς εξαρτημένους χρήστες, η επιλογή των οποίων για αυτοπροσβολή δεν μπορεί να θεωρηθεί ελεύθερη. Η επισήμανση αυτή δε διαφεύγει της προσοχής του συγγραφέα, καθώς δεν είναι φυσικά όλοι οι χρήστες εξαρτημένοι, αναφέρει ωστόσο ότι στις περιπτώσεις της διακίνησης ναρκωτικών, λόγω της πολυπλοκότητας των συναλλαγών ανάμεσα στους εμπόρους και τους χρήστες, μπορεί να γίνει αποδεκτή μια εξαίρεση, ως μια σκόπιμη επιλογή, παρόλο που οδηγεί σε «ξεχειλίωμα της ποινικής ευθύνης».

¹³³ Θα μπορούσε στο σημείο αυτό να εκφραστεί ίσως μία αμφιβολία ακόμη και για την κατάφαση της αφηρημένης διακινδύνευσης υπό την έννοια που αυτή αναλύθηκε στο κεφ. 4.2., για το κατά πόσο δηλ. τίθεται με τη διακίνηση μια αιτιώδης διαδρομή με αυτοδύναμη εξέλιξη προς τη βλάβη.

6. Αλλοδαπές Νομοθεσίες

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι νομοθεσίες περί ναρκωτικών στην Ολλανδία και την Πορτογαλία, καθώς – ιδίως η Πορτογαλία – παρουσιάζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις από τις ελληνικές ρυθμίσεις.

6.1. Ολλανδία

Το μοντέλο που ακολουθείται στην Ολλανδία ήδη από το 1976, στηρίζεται στη διάκριση των ναρκωτικών σε σκληρά και μαλακά. Αυστηρή τιμώρηση προβλέπεται για τη διακίνηση των σκληρών ναρκωτικών, ενώ η χρήση τους παρά την ποινική πρόβλεψη, μένει πρακτικά χωρίς φυλάκιση (de facto κατάργηση), με τους χρήστες να οδηγούνται σε κοινωνικές υπηρεσίες και συμβουλευτικά καταστήματα. Όσον αφορά στα μαλακά ναρκωτικά, η διακίνησή τους σε μεγάλες ποσότητες τιμωρείται αυστηρά, η διακίνηση μικρών ποσοτήτων αντιμετωπίζεται με ήπιες κυρώσεις (πρακτικά χωρίς φυλάκιση), ενώ η απλή χρήση μαλακών ναρκωτικών μένει πρακτικά ατιμώρητη¹³⁴. Η Ολλανδία επομένως δεν έχει προχωρήσει σε νομοθετική κατάργηση του αξιόποινου χαρακτήρα της χρήσης ναρκωτικών, αλλά έχει υιοθετήσει μια «πολιτική ανοχής» της χρήσης ιδίως μαλακών ναρκωτικών, αλλά και της πώλησης μαλακών ναρκωτικών σε ειδικούς χώρους (coffee shops). Στόχος της τελευταίας αυτής επιλογής είναι ο διαχωρισμός της αγοράς των μαλακών ναρκωτικών από αυτήν των σκληρών, για την αποφυγή επαφής των χρηστών μαλακών ναρκωτικών με τους διακινητές (και) σκληρών ναρκωτικών¹³⁵.

6.2. Πορτογαλία

Η Πορτογαλία, αντίθετα, αποτελεί το μοναδικό κράτος – μέλος της ΕΕ που έχει προχωρήσει σε αποποινικοποίηση¹³⁶ της χρήσης ναρκωτικών ουσιών από το 2001. Ειδικότερα, η χρήση καθώς και η απόκτηση και κατοχή που προορίζεται για προσωπική χρήση ναρκωτικών, αντιμετωπίζεται ως διοικητική παράβαση. Η αποποινικοποίηση της χρήσης δηλαδή, δεν οδήγησε και σε νομιμοποίηση: η διακίνηση εξακολουθεί να τιμωρείται ποινικά, ενώ ο χαρακτήρας της χρήσης ως διοικητικής παράβασης συνεπάγεται απλώς την αποσύνδεσή της από

¹³⁴ Παρασκευόπουλος, Η καταστολή, 2014, σελ. 178.

¹³⁵ Βλ. <https://www.government.nl/topics/drugs/contents/difference-between-hard-and-soft-drugs>

¹³⁶ Η ορθότερα «απεγκληματοποίηση» για τους όρους «απεγκληματοποίηση» (decriminalization), «αποποινικοποίηση» (depenalization) και «νομιμοποίηση» (legalization), βλ. Greenwald G., Drug decriminalization in Portugal, 2009, σελ. 2.

το ποινικό δίκαιο, εξακολουθώντας όμως να αποτελεί παράνομη συμπεριφορά¹³⁷. Τα παραπάνω ισχύουν για τη χρήση ναρκωτικών ουσιών, ανεξαρτήτως του αν πρόκειται για μαλακά ή σκληρά ναρκωτικά ή του εάν η χρήση αυτή γίνεται σε δημόσιο ή σε ιδιωτικό χώρο¹³⁸.

¹³⁷ Παρασκευόπουλος, Η καταστολή, 2014, σελ. 180 επ., *G. Greenwald*, Drug decriminalization in Portugal, 2009, σελ. 1-2.

¹³⁸ *G. Greenwald*, ό.π., 2009, σελ. 3.

Καταληκτικές Παρατηρήσεις – Συμπέρασμα

Από την ανάλυση που προηγήθηκε, αναδεικνύεται, νομίζω, η έλλειψη νομιμοποιητικής βάσης της ποινικοποίησης της χρήσης ναρκωτικών ουσιών: αποτελεί μια γνήσια αυτοπροσβολή, από την οποία δεν προκύπτουν αιτιακά ετεροπροσβολές, και που λόγω της έλλειψης του διαπροσωπικού στοιχείου, της διάστασης δηλαδή μεταξύ των προσώπων του δράστη και του φορέα του προσβαλλόμενου εννόμου αγαθού, δεν θα έπρεπε να ρυθμίζεται από το ποινικό (ιδίως) δίκαιο. Η εξακολούθηση της ποινικοποίησης στηρίζεται σε μια πατερναλιστική βάση, η οποία όμως αποκρούεται ως δικαιολογητικός λόγος τιμώρησης συμπεριφορών από το ποινικό δίκαιο.

Στην Αιτιολογική Έκθεση του ν. 4139/2013 αναφέρεται σχετικά με το άρθρο 29: «Με το νέο νόμο, τόσο η χρήση ναρκωτικών ουσιών όσο και οι αναγκαία συνεχόμενες με αυτήν πράξεις της προμήθειας και κατοχής ναρκωτικών προς ιδίαν αποκλειστική χρήση του προσώπου συνεχίζουν να αποτελούν αξιόποινη πράξη, καθότι τούτο *εμπεδώνει την αντίληψη ότι αποτελούν πράξεις που η πολιτεία δεν επιδοκιμάζει*». Η εμπέδωση αντιλήψεων, όμως, ως μοναδικός λόγος για την ποινικοποίηση μιας συμπεριφοράς δεν είναι επαρκής· άλλωστε η αποδοκιμασία των εν λόγω πράξεων από την Πολιτεία γίνεται σαφής από την ποινικοποίηση της διακίνησης των ναρκωτικών, χωρίς να καθίσταται, κατά τη γνώμη μου, απαραίτητη η ποινικοποίηση περαιτέρω και της χρήσης.

Η σημαντική ελάφρυνση της απειλούμενης ποινής (φυλάκιση έως 5 μήνες) σε συνδυασμό με τη διατήρηση της δυνατότητας για δικαστική άφεση της ποινής στην παράγραφο 2 του άρθρου 29, καθιστούν την πρακτική σημασία του ζητήματος, πράγματι περιορισμένη· το πρακτικό, όμως, αυτό αντιστάθμισμα, δεν επαρκεί και για την παράβλεψη των παραπάνω δικαιοκρατικών αντιρρήσεων¹³⁹.

Από το παράδειγμα της Πορτογαλίας γίνεται σαφές ότι η αποποινικοποίηση της χρήσης ναρκωτικών ουσιών δε συνεπάγεται και τη νομιμοποίηση της κυκλοφορίας τους. Σε ένα Κράτος Δικαίου αυτό που απαιτεί ειδική αιτιολόγηση είναι η στέρηση και όχι η αναγνώριση της ελευθερίας. Τοποθετώντας, επομένως, το ερώτημα σχετικά με την ποινικοποίηση ή μη της χρήσης ναρκωτικών ουσιών σε ορθή βάση, αυτό που χρήζει απάντησης δεν είναι το «τι προσφέρει η αποποινικοποίηση;», αλλά το «τι προσφέρει η ποινικοποίηση;». Η εκτεταμένη

¹³⁹ *Εντ. Φυτράκης, Υπερ*1994, σελ. 1003-1004.

διάδοση των ναρκωτικών και οι εξ αυτής δυσμενείς συνέπειες στο πρόσωπο των χρηστών είναι πράγματι ένα σοβαρότατο κοινωνικό πρόβλημα· ωστόσο, το ποινικό δίκαιο μάλλον δεν αποτελεί το κατάλληλο εργαλείο για την αντιμετώπισή του. Σκοπός του ποινικού δικαίου δεν είναι – και δεν θα μπορούσε, αλλά ούτε και θα έπρεπε να είναι – η εξάλειψη των κοινωνικών προβλημάτων, καθώς σε αυτήν την περίπτωση θα βρισκόμασταν αντιμέτωποι με μια ανεξέλεγκτη διεύρυνσή του, η οποία κάθε άλλο παρά σύμφωνη με τις αρχές της αναλογικότητας και της επικουρικότητας του σύγχρονου ποινικού δικαίου θα ήταν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Ελληνική

- *Ανδρουλάκης Νικόλαος*, Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Ι. Θεωρία για το έγκλημα, Π.Ν. Σάκκουλας, 2006
- *Ανδρουλάκης Νικόλαος*, Ποινικό Δίκαιο, Ειδικόν Μέρος, Αντ. Σάκκουλας, 1974
- *Ανδρουλάκης Νικόλαος/ Μαγκάκης Γεώργιος-Αλέξανδρος/Μανωλεδάκης Ιωάννης/Σπινέλλης Διονύσιος/Σταμάτης Κωνσταντίνος (εποπτεία)*, Συστηματική Ερμηνεία του Ποινικού Κώδικα, Άρθρα 1-133, Δίκαιο και Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2005
- *Βαθιώτης Κωνσταντίνος*, Στοιχεία Ποινικού Δικαίου, Γενικό Μέρος, Νομική Βιβλιοθήκη, 2007
- *Jakobs Günther*, Η έννοια της πράξης στο ποινικό δίκαιο, ΠΧ 1992, σελ. 1009
- *Καϊάφα – Γκμπάντι Μαρία*, Κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα, (Άρθρα 264 – 289 ΠΚ), Σάκκουλας Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2005
- *Καράσης Μαριάνος*, Η έννοια της πράξεως, Αρμ 1988, σελ. 1
- *Κιούπης Δημήτριος*, Συμμετοχή σε αυτοκτονία (301 ΠΚ). Ερμηνεία μιας αμφιλεγόμενης διάταξης, ΠΧ 1995, σελ. 549
- *Κιούπης Δημήτριος*, Το τέλος της ανθρώπινης ζωής ως πρόβλημα του ποινικού δικαίου, ΠΧ 2017, σελ. 3
- *Κονταξής Αθανάσιος*, Ποινικός Κώδικας, Δίκαιο και Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2000
- *Κοτσαλής Λεωνίδας*, Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013
- *Κοτσαλής Λεωνίδας*, Ναρκωτικά, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν 4139/2013, 3^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη
- *Κουράκης Νέστωρ*, Αποποινικοποίηση της χρήσης ουσιών: Υπέρ ή Κατά; Ένα ψευδοδίλημμα της ελληνικής αντεγκληματικής πολιτικής, Ελληνική Εταιρεία Ποινικού Δικαίου, Ποινικό Δίκαιο και Ναρκωτικά - Πρακτικά Η' Πανελληνίου Συνεδρίου, Αθήνα: Π. Ν. Σάκκουλας, 2003, 159-170. (διαθέσιμο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.niotho-asfalis.gr/na/meletes14.pdf>)
- *Κουράκης Νέστωρ*, Ναρκωτικά και ελληνική πραγματικότητα. Εισαγωγή στο έργο «Ο Τοξικομανής Εγκληματίας» του Λάμπρου Καράμπελα, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 1988, 21-67 και σε νεότερη επικαιροποιημένη μορφή στο έργο του ίδιου: Εγκληματολογικοί Ορίζοντες, τ. Β', 2005, 73-112. (διαθέσιμο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.niotho-asfalis.gr/na/meletes12.pdf>).

- *Κωστάρας Αλέξανδρος*, Χρήση ναρκωτικών: ατιμώρητη αυτοπροσβολή ή αξιόποινη συμπεριφορά;, σε *Εγκληματικότητα και Κράτος Δικαίου*, 2009, σελ. 89
- *Μαγκάκης Γεώργιος – Αλέξανδρος*, Ποινικό Δίκαιο: Διαγράμματα Γενικού Μέρους, Εκδόσεις Παπαζήση, 1984
- *Μανωλεδάκης Ιωάννης*, Ποινικό Δίκαιο, Γενική Θεωρία, Σάκκουλας Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2004
- *Μανωλεδάκης Ιωάννης*, Το έννομο αγαθό ως βασική έννοια του Ποινικού Δικαίου, Σάκκουλας Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 1998
- *Μανωλεδάκης Ιωάννης*, Η σχετικότητα της ποινικής προστασίας, σειρά Ποινικά (7)
- *Μανωλεδάκης Ιωάννης*, Υπάρχει δικαίωμα στο θάνατο;, Υπερ 1994, σελ. 523
- *Μανωλεδάκης Ιωάννης*, Υπάρχει δικαίωμα στο θάνατο;, ΠΧ 2004, σελ. 577
- *Μανωλεδάκης Ιωάννης*, Τα όρια της ποινικής καταστολής σε ένα φιλελεύθερο σύστημα ποινικού δικαίου, σε *Διάλογος με τον (ποινικό) νομοθέτη*, σειρά Ποινικά (47)
- *Μαργαρίτης Λάμπρος*, Οι σωματικές βλάβες, Σάκκουλας, 1991
- *Mill John Stuart*, Περί Ελευθερίας, εκδ. Επίκουρος, 2014
- *Μπιτζιλέκης Νικόλαος*, Η συμμετοχική πράξη, 1990
- *Μυλωνόπουλος Χρίστος*, Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος I, Δίκαιο και Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2007
- *Μυλωνόπουλος Χρίστος*, Προμήθεια, κατοχή και καλλιέργεια ναρκωτικών προς ίδια χρήση: Σκέψεις στο άρθρο 29 του Ν 4139/2013 για τα ναρκωτικά («Νόμος περί εξαρτησιογόνων ουσιών και άλλες διατάξεις»), *ΠοινΔικ* 2013, σελ. 1
- *Παπαγεωργίου Κωνσταντίνος*, Ποινικοποίηση και ηθική, *Ισοπολιτεία*, Απρίλιος 2001, σελ. 115
- *Παρασκευόπουλος Νικόλαος*, Ποινική ευθύνη από αυτοκαταστροφικές πράξεις, *ΕλλΕπιθΕγκλ*, 1989, σελ. 58
- *Παρασκευόπουλος Νικόλαος*, Η καταστολή της διάδοσης των ναρκωτικών στην Ελλάδα, Σάκκουλας Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2014
- *Παύλου Στέφανος*, Ναρκωτικά, Δογματικά & ερμηνευτικά προβλήματα των ποινικών διατάξεων του κώδικα νόμων για τα ναρκωτικά - Κ.Ν.Ν. (ν.3459/2006), Π.Ν. Σάκκουλας, 2008
- *Σπυράκος Δημήτριος*, Η ποινική καταστολή των ναρκωτικών: η λύση ή το πρόβλημα;, Υπερ1993, σελ. 1031
- *Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελισάβετ*, Η αυτοδιάθεση της ζωής και το πρόβλημα της ευθανασίας στο ποινικό δίκαιο (διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.religionscultures.org.cy/vault/uploads/2015/07/elisavet-symeonidou-kastanidou-eythanasia-eisigisi-rd.pdf>)

- *Τριανταφύλλου Γεώργιος*, Η αυτοδιακινδύνευση του θύματος στα εγκλήματα της ανθρωποκτονίας και της σωματικής βλάβης από αμέλεια, Π.Ν. Σάκκουλας, 1995
- *von Hirsch Andrew*, Άμεσος πατερναλισμός: Τιμωρώντας τους δράστες της αυτοπροσβολής, περιοδικό *Intellectum*, τ. 05, Δεκέμβριος 2008 (διαθέσιμο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.intellectum.org/articles/issues/intellectum5/ITL05P007025_Amesos_Paternalismos.pdf)
- *Φυτράκης Ευτύχιος*, Αυτοπροστασία και καταστολή (Κριτική θεώρηση των ρυθμίσεων του ΚΟΚ για το προστατευτικό κράνος και τις ζώνες ασφαλείας) *Υπερ*1994, σελ. 1003
- *Χαραλαμπάκης Αριστοτέλης*, Επιτομή Ποινικού Δικαίου, Γενικό Μέρος, Π.Ν. Σάκκουλας, 2016
- *Χαραλαμπάκης Αριστοτέλης (επιμ.)*, Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Τόμος Πρώτος (Άρθρα 1-234), Νομική Βιβλιοθήκη, 2014
- *Χαραλαμπάκης Αριστοτέλης (επιμ.)*, Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Τόμος Δεύτερος (Άρθρα 235-473), Νομική Βιβλιοθήκη, 2014
- *Χατζηκώστας Κωνσταντίνος*, Μερικές σκέψεις για τον πατερναλισμό στο ποινικό δίκαιο με αφορμή τον αξιόποιο χαρακτήρα της χρήσης και των πράξεων διακίνησης ναρκωτικών ουσιών, *ΠοινΔικ* 2005, σελ. 739
- *Χατζηκώστας Κωνσταντίνος*, Εισαγωγή, σε *Ο πατερναλισμός στο δίκαιο και την ηθική*, Αντ. Σάκκουλας, 2010
- *Χατζής Αριστείδης*, Νομικός Πατερναλισμός, Ορθολογικότητα και Γνωστικοί Περιορισμοί (διαθέσιμο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.religionscultures.org.cy/vault/uploads/2015/07/elisavet-symeonidou-kastanidou-eythanasia-eisigisi-rd.pdf>)
- *Χατζής Αριστείδης*, Φιλελευθερισμός, Σειρά «Μικρές Εισαγωγές», εκδ. Παπαδόπουλος, 2017
- *Χρυσόγονος Κωνσταντίνος*, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006
- *Χωραφάς Νικόλαος*, Ποινικόν Δίκαιον, 1978

B. Ξενόγλωσση

- *Dworkin Gerald*, Paternalism, *The Monist*, 1972
- *Dworkin Gerlad*, Paternalism: Some second thoughts, σε *Rolf Sartorius, Paternalism*, σελ. 105
- *Feinberg Joel*, *The moral limits of the criminal law, Volume Three, Harm to self*

- *Greenwald Glenn*, Drug decriminalization in Portugal: Lessons for Creating Fair and Successful Drug Policies, 2009 (διαθέσιμο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.cato.org/publications/white-paper/drug-decriminalization-portugal-lessons-creating-fair-successful-drug-policies>)